

نقش دین در پیشگیری از وقوع جرم

مهرداد رستمی، عباس حماد پور، سید کرامت حسینی

بازپرس شعبه پنجم بازپرسی دادسرای عمومی و انقلاب بوشهر

دادستان دادسرای عمومی و انقلاب شهرستان دشتی

دانشجوی دکترای حقوق کیفری و جرم شناسی دانشگاه آزاد واحد بوشهر

چکیده: یکی از عوامل مهم و تاثیرگذار در کاهش آسیب‌های اجتماعی و جرائم تأثیر آموزه‌های دینی، مراسم و مناسبت‌های ویژه دینی است. تحقیق حاضر به بررسی تأثیر آموزه‌های دینی در پیشگیری اجتماعی از جرم پرداخته است این پژوهش از نوع توصیفی- میدانی است. روش تحقیق از نظر هدف کاربردی و از نظر ماهیت به روش همبستگی می‌باشد ابزار گردآوری داده‌ها پرسشنامه است که این داده‌ها شامل دو گروه است: گروه اول آن مربوط به اطلاعات عمومی مردم با ۳۵۰ و گروه بزهکاران با ۴۹ پرسشنامه در رابطه ساختار و فرضیه‌های پژوهشی می‌باشد. که برای جمع آوری و گردآوری اطلاعات بعد از مآخذ شناسی و گردآوری منابع، از پرسشنامه و فرم‌های مربوط به نکته برداری استفاده شده است. تجزیه و تحلیل داده‌ها هم در دو بخش توصیفی و استنباطی با استفاده از نرم افزار SPSS انجام گرفته است. مقادیر پایایی برای پرسشنامه‌های عموم مردم و مجرمان با استفاده از ضریب آلفای کرونباخ بدست آمده است. که مقادیر این ضریب برای این پرسشنامه‌ها به ترتیب ۰/۷۵۴، ۰/۷۶۹ می‌باشد، این ضرایب نسبتاً مناسب و خوب می‌باشند. با توجه به اینکه ضریب همبستگی بدست آمده از رابطه متغیرهای -آموزش-فرهنگ سازی- اطلاع رسانی و رابطه نقش آموزه‌های دینی و پیشگیری اجتماعی از بزهکاری مؤثر می‌باشد.

کلمات کلیدی: آموزه‌های دینی، پیشگیری از جرم، ابزارهای دینی، پیشگیری اجتماعی

مقدمه

جرم در مفهوم عام زاینده اجتماع و از توابع زندگی اجتماعی است. اکنون تقریباً بر همگان ثابت شده که این پدیده، با وجود کنترل‌های جدی، در تمام جوامع در حال روی دادن است و اتخاذ سیاست‌های گوناگون کنترل اجتماعی تنها بر کاهش میزان، شدت یا آثار آن تأثیر خواهد داشت و منجر به انقراض نسل مجرمان نخواهد شد علت این امر، ساختار خاص جوامع و تضادهای اجتماعی است که ناخواسته منجر به شکل‌گیری زمینه‌های وقوع جرم می‌شود. تفاوت در ساختار و مسائل اجتماعی نیز فی‌نفسه منجر به ارتکاب جرائم گوناگون در مناطق مختلف می‌شود متخصصین حوزه پیشگیری از جرائم، پیشگیری از جرم را از نظر ماهیت و طبیعت تدابیر پیشگیرانه به سه دسته (پیشگیری کیفری)، (پیشگیری وضعی) و پیشگیری اجتماعی تقسیم می‌کنند. پیشگیری کیفری اولین نوع پیشگیری از این حیث است این نوع پیشگیری از طریق پاسخ‌های کیفری به پدیده مجرمانه ظاهر می‌شود. نظام عدالت کیفری، که شامل دادگستری، پلیس و مراکز اصلاح و تربیت می‌شود در این نوع از پیشگیری سهم عمده‌ای دارند. نوع دوم پیشگیری که به آن پیشگیری وضعی گفته می‌شود شامل اقدامات غیر کیفری است، که هدفشان جلوگیری از به فعلیت رسیدن اندیشه مجرمانه یا تغییر دادن اوضاع و احوال خاصی است، که یک سلسله جرائم مشابه در آن شرایط به وقوع پیوسته یا ممکن است در آن اوضاع و احوال ارتکاب یابد. نوع سوم از پیشگیری که به آن پیشگیری اجتماعی گفته می‌شود در صدد از بین بردن ریشه‌ها و علل ارتکاب جرم است. نهادهای مانند آموزش و پرورش، خانواده، مددکاری اجتماعی و برخی از مراکز خیریه و سازمان‌های مردم‌نهاد از بازیگران اصلی در این نوع پیشگیری هستند^۱

در این فصل از تحقیقی به بررسی کلیات تحقیق از جمله بیان مساله، اهمیت و ضرورت پژوهش، اهداف سؤالات و فرضیات و همچنین ارائه مدل پیشنهادی تحقیق پرداخته شده است.

بیان مساله

پیشگیری از جرم، بخشی مهم و در عین حال مورد توجه سیاست جنایی اسلام است. آموزش، تقویت انگیزه‌های معنوی، تأمین نیازهای طبیعی و مشروع و حذف عوامل تحریک‌کننده از یک سو و مراقبت همگانی و متقابل که با امر به معروف و نهی از منکر در جامعه اسلامی، به عمل می‌آید، از سوی دیگر عناصر و مراحل گوناگون این جنبه از سیاست جنایی اسلام محسوب می‌شود که جامعه مدنی در آن سهم عمده‌ای را دارا است.^۲

با نگاهی به آموزه‌های دینی می‌بینیم که آنچه امروزه از آن به عنوان پیشگیری از جرم یاد می‌شود در تار و پود پیام‌های آسمانی و رهنمودهای انبیا و اولیا الهی بوده است. و بالاتر از آن از آنجا که رسالت دین رهایی انسان از تباهی و فساد و گمراهی می‌باشد لذا پیشوایان دینی برای تحقق آن از هیچ تلاشی دریغ نمی‌کردند و قبل از مبارزه با معلول با علت و زمینه گناه و جرم مبارزه می‌کردند و بر این اساس پیشگیری از انحراف و کژی در صدر وظایف رهبران دینی قرار داشته است. بنابراین با توجه به آموزه‌های دینی در خصوص پیشگیری از جرم از اهمیت بالایی برای نظام قضایی کشور ما که مبتنی بر احکام اسلامی است برخوردار می‌باشد بی‌تردید اقدام پیشگیرانه از وقوع جرم و بزهکاری و انحراف و گمراهی از اصول قضای

۱- مجیدی، علی (۱۳۸۸) بررسی میزان اثربخشی اقدامات پلیس پیشگیری در کاهش سرقت خودرو در مشهد، پایان‌نامه کارشناسی ارشد دانشگاه علوم انتظامی

۲- حسینی، سید محمد. (۱۳۸۳). سیاست جنایی در اسلام و جمهوری اسلامی ایران. تهران: انتشارات دانشگاه.

اسلامی و سیاست جنایی اسلام محسوب می‌شود این اقدامات پیشگیرانه مجموعه ای از اقدامات و فعالیت‌های سازنده تربیتی، آموزشی، اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و سیاسی را در بر می‌گیرد. واقعیت آن است که کار آمدی احکام اسلامی و قضایی اسلام در بستر مناسب و طبیعی خود جلوه گر می‌شود. بستر طبیعی اجرای احکام اسلامی جامعه ای را می‌طلبد که در آن قبل از مبارزه با معلول با علت و اساس آن مبارزه شود.

در مورد نقش دین و تأثیر آن در جلوگیری از جرائم در بین جرم شناسان و غیر آن‌ها حداقل دو دیدگاه وجود دارد: الف) برخی بر این پندارند که عناصر سه گانه عقل، وجدان اخلاقی و دستاوردهای علمی، برای ایجاد نظم عمومی و تعیین حدود و اختیارات افراد و نحوه مناسبات آن‌ها و کاهش جرم کافی است و هیچ نیازی به مذهب نیست و اصلاً مذهب توانایی انجام آن را ندارد.

ب) برخی که اکثریت را تشکیل می‌دهند اگرچه برای عقل و دستاوردهای علمی و وجدان اخلاقی، احترام قائل‌اند و به ارزش آن‌ها در قلمرو جلوگیری از جرم معتقدند، اما به عقیده طرفداران این نظریه، مبانی اعتقادی، احکام تکلیفی فقهی و اصول اخلاقی دینی بهترین عوامل بازدارنده از انحراف، بزهکاری و تباهی است.^۳

حال این سؤال مطرح است که آیا باورهای دینی می‌تواند از جرم پیشگیری کند؟ سؤال بعدی که مطرح است این است که آیا باورهای دینی در اصلاح بزهکار نقشی ایفا می‌کند یا نه؟ مبحث توبه اصلاح بزهکار را ایجاد می‌کند؟

سؤالات تحقیق

سؤال اصلی

آیا آموزه‌های دینی در پیشگیری از جرم تأثیری دارد؟

سؤالات فرعی

آیا در آموزه‌های اسلامی بر تدابیر پیشگیرانه از جرم توجهی شده است؟

آیا در تعالیم اسلامی بر جنبه‌های فردی و اجتماعی پیشگیری از جرم توجهی شده است؟

ابزارهای مورد استفاده آموزه‌های دینی برای پیشگیری از جرم کدامند؟

فرضیات تحقیق

فرضیه کلی

بین آموزه‌های دینی با پیشگیری از جرم رابطه معنا داری وجود دارد.

فرضیات فرعی

به نظر می‌رسد تدابیر پیشگیرانه از جرم بخش عظیمی از آموزه‌های اسلامی را به خود اختصاص داده است

به نظر می‌رسد که در تعالیم اسلامی تأکید اصلی بر جنبه‌های فردی و اجتماعی پیشگیری از جرم است

۱- خدمتگزار وثوقی، شهربانو (۱۳۸۲)، نقش نهادهای آموزشی در پیشگیری از وقوع جرم، مجموعه مقالات همایش علمی کاربردی پیشگیری از وقوع جرم

مفاهیم

مفهوم جرم

جرم به معنای هنجار شکنی است، به عبارت دیگر جرم فعل یا ترک فعلی است که ناقض هنجارهای حقوقی جامعه است. بزه نوعی آسیب اجتماعی تلقی می‌شود. بزهکار با آسیب‌های مختلف روحی، تربیتی، مادی و معنوی مواجه است و در این فرایند نه تنها زندگی خود را تباه می‌کند، جامعه را نیز دچار خسارت‌ها و آسیب‌های گوناگونی می‌سازد.^۴

مقابله با جرم و آسیب‌های اجتماعی امری ضروری است، چرا که هیچ جامعه‌ای با وجود جرم و آسیب‌های عمومی نمی‌تواند زندگی امن و متعادلی داشته باشد. جامعه امن آنست که در آن آسیب‌های اجتماعی کاهش یافته باشد. با وجود گسترش بزهکاری چگونه می‌توان جامعه‌ای امن داشت.^۵

آسیب اجتماعی اعم از جرم است و شامل مواردی چون اعتیاد، فقر، دزدی، تکدی‌گری، طلاق، فساد اخلاقی، بی بند باری، بی سرپرستی و... نیز می‌شود. بنابراین، وقتی از آسیب اجتماعی صحبت می‌شود، مسائل مربوط به جرم را نیز در برمی‌گیرد. با این تفاوت که فرد آسیب دیده ممکن است با انواع تنگناها و زیان‌ها روبرو شود، اما مرتکب جرم نشود. این در حالی است که چنین فردی نیازمند کمک دیگران است. در جامعه مدنی و سالم باید از وقوع آسیب‌ها جلوگیری کرد. اما جلوگیری از آن دو مرحله دارد. مرحله اول آنست که قبل از وقوع آسیب و جرم، از آن پیشگیری کرد و مرحله دوم آن است که به افراد آسیب دیده و بزهکار کمک شود که خطرات و زیان‌های آنان افزون نگردد. به نظرمی رسد پیشگیری در هر دو مرحله جایگاه ویژه‌ای دارد، چرا که گاهی فرد آسیب دیده نیز نیازمند نوعی پیشگیری است. اگر فردی با آسیب‌های مختلف مواجه شود و در این میان، از امداد رسانی مردم و نهاد‌های مسئول برخوردار نشود، آسیب‌های او فزونی می‌یابد. جامعه سالم نمی‌تواند نسبت به زیان‌ها و آسیب‌های اجتماعی بی توجه باشد بلکه باید تلاش کند که فرد زیان دیده را نیز تحت پوشش حمایت‌های خود قرار دهد تا از میزان مشکلات اجتماعی بکاهد.^۶

مفهوم لغوی جرم

جرم، از ریشه عربی ج رم، به معنای قطع کردن، چیدن میوه از درخت، حمل کردن، کسب کردن، ارتکاب گناه و وادار کردن به کاری ناپسند به کار رفته است.^۷ جرم در لغت به معنای «گناه» آمده است.^۸ و در اصطلاح، علیرغم تعاریف زیادی که از جرم شده هنوز هم این موفقیت بدست نیامده تا از جرم، آنچنان تعریفی به عمل آید که مورد قبول همگان قرار گیرد و در زمان و مکان واجد ارزش باشد و دلیل این امر نیز اینست که پدیده جرم بر حسب دانشمندان و محققان دارای مبانی و صور

۱- رجبی پور، محمود (۱۳۸۳)، درآمدی بر پیشگیری مقتدرانه پلیس از جرم، فصلنامه دانش انتظامی، سال ششم، شماره دوم
۲- روزبه، عبدالله (۱۳۸۷)، عوامل مؤثر در پیشگیری وضعی از سرقت موتور سیکلت در حوزه کلانتری هشتم فاطمدر سال ۱۳۸۶، پایان نامه کارشناسی ارشد دانشگاه علوم انتظامی،
۱- زینالی، حمزه (۱۳۸۱)، پیشگیری از بزهکاری و مدیریت آن در پرتو قوانین و مقررات جاری ایران، فصلنامه رفاه اجتماعی، سال دوم، شماره ششم

۷- قرآن، ابن ابی‌جمهور، عوالی اللئالی العزیزیه فی الاحادیث‌الدینیة، چاپ مجتبی عراقی، قم ۱۴۰۳ - ۱۴۰۵ / ۱۴۰۳ - ۱۹۸۳ - ۱۹۸۵، ابن اثیر، النهایة فی غریب‌الحديث والاثار، چاپ طاهر احمد زاوی و محمود محمد طناحی، قاهره ۱۳۸۳ - ۱۳۸۵ / ۱۹۶۳ - ۱۹۶۵، ابن حزم، المحلی، چاپ احمد محمد

شاکر، بیروت: دارالجیل، ابن فراء، الاحکام‌السلطانیة، چاپ محمدحامد فقی، قاهره ۱۳۵۷/۱۹۳۸

۸- سیاح، احمد، فرهنگ جامع عربی، فارسی، ج اول، ذیل کلمه جرم.

گونگون بوده، به سخنی دیگر، آنچه که از نظر یکی جرم محسوب می‌شود بر حسب دیگری نه تنها ممکن است عنوان جرم به خود نگیرد، بلکه امکان دارد که حتی عملی پسندیده به شمار آید.^۹

جرم: اصل الجرم قطع الثمره عن الشجر... و استعیر ذلک لكل اکتساب مکروه. جرم در اصل معنای لغوی به معنای جدا کردن میوه از درخت است و این واژه برای اکتساب هر کار ناپسند استعاره گرفته شده است.^{۱۰}

اثم: الاثم و الأثم اسم للفعال المبطن عن الثواب و جمعه آثم و لتضمنه لمعنی البُطء و قوله تعالی: فیهما اثم کبیر.^{۱۱} ای فی تناولهما ابطاء عن الخیرات. اثم و آثم اسم برای کارهایی است که دورکننده از ثواب می‌باشد و جمع آن آثم است که متضمن معنای بُطء (کندی و دورساختن) است و کلام خداوند که می‌فرماید: «شراب و قمار اثم بزرگ است» بدین معناست که استفاده از آن دو موجب دوری از نیکی‌ها می‌گردد.^{۱۲}

مفهوم جرم در حقوق کیفری

علمای حقوق کیفری هر یک جرم را به گونه ای تعریف کرده‌اند. هر یک از این تعاریف با تمام ژرفکاوی اغلب از گرایش‌های نظری مکتب‌های خاصی ملهم بوده است. برای نمونه مکتب عدالت مطلق جرم را «هر فعل مغایر اخلاق و عدالت» تعریف کرده است و یا بنا به تعریف گاروفالو «جریحه دار کردن آن بخش از حس اخلاقی که احساسات بنیادی نوع خواهانه یعنی شفقت و درستکاری را شامل می‌شود»^{۱۳}

در قانون مجازات اسلامی از جرم تعریف نشده است، فقط در ماده ۲ قانون مجازات اسلامی در بیان اوصاف جرم آمده است: «هر فعل یا ترک فعلی که در قانون برای آن مجازات تعیین شده باشد جرم تلقی می‌شود».

مفهوم روانشناسی جرم

روانشناسی فردی با نگرش فرویدی انحراف اجتماعی را ناشی از کشاکش غرایز، شخصیت و روح جمعی در قالب قانون می‌داند که برتری هر یک از آن‌ها نوعی آسیب را به همراه می‌آورد، که غالباً فردی است. در این تعاریف نیز اختیار شانه خالی می‌کند و جبر روانی را اعلام می‌کند.^{۱۴}

^۹ - شامبیاتی، هوشنگ، (۱۳۸۴) حقوق جزای عمومی، تهران، نشر ژوبین، آ چاپ دوازدهم، ج اول، ص ۲۱۳

^{۱۰} - راغب اصفهانی، معجم الفاظ القرآن، قم، اسماعیلیان، بی تا، ص ۸۹، واژه جرم

^{۱۱} - (بقره: ۲۱۹)

^{۱۲} - راغب اصفهانی، همان، ص ۵، واژه اثم

^{۱۳} - محمد علی اردبیلی، (۱۳۸۶) حقوق جزای عمومی، چاپ پنجم، انتشارات میزان، تهران جلد نخست، ص ۱

^{۱۴} - کلارک، رونالدو مارکس فلسون، نقش فرصت ارتکاب در پیشگیری از جرم، مترجم، غلامرضا محمد نسل، پلیس و پیشگیری از جرم (مجموع مقالات) تهران، دفتر تحقیقات کاربردی، پلیس پیشگیری ناجا. (۱۳۸۷)،

مفهوم جرم شناسی جرم

جرم شناسی یا بزه شناسی رشته ای است از علوم جنایی که درباره «عوامل جرم زا و کیفیات و امور مقتضیات و شرایط فردی و محیطی و اجتماعی مؤثر در بروز رفتار جنایی یا علل وقوع جرم و صور گوناگون بزه و جنبه‌های کمی و کیفی آن و... روش‌های درمان و اصلاح و تربیت بزهکاران یا کسانی که در اثر عوامل جرم زای فردی (تن و روان) و محیط طبیعی و اجتماعی را برگزیده‌اند و از خود رو بر تافته و از انسانیت گریخته‌اند.

مفهوم آموزه‌های دینی

دین، روش ویژه‌ای است که سعادت و صلاح دنیوی انسان را هماهنگ و همراه با کمال اخروی و حیات حقیقی جاودانی او تأمین می‌کند. از این رو، لازم است آموزه‌های دینی، در برگیرنده مجموعه ای از اصول و قواعد و راهبردهای علمی و عملی که در کتاب‌های دینی (قرآن)، آیات، احادیث، و سایر متون اسلامی، و فقهی می‌باشد که به نیازهای دنیوی انسان نیز پاسخ گوید.

مفهوم اعتقاد مذهبی در اسلام

اعتقاد مذهبی در اسلام یک مفهوم چند بعدی است که شامل طیف گسترده و وسیعی از اعتقادات و اعمال افراد می‌شود که با آرمان‌های آنها به هم پیوسته است اعتقاد مذهبی در حقیقت شامل دو بعد است.

۱. بعد نظری اعتقاد مذهبی که عبارت است از اعتقاد راسخ و خالصانه افراد به خداوند، انبیا، فرشتگان، روز جزا و قدر....
 ۲. بعد علمی اعتقاد مذهبی یعنی اعتقادات نظری افراد در تمامی رفتار و اعمال روزانه انسان مؤمن منعکس شده و او را به انجام اوامر الهی ترغیب و از مناهای باز می‌دارد.
- از این منظر، اسلام در لحظه لحظه زندگی فرد مسلمان باید حکمرانی و نفوذ داشته باشد و اعتقاد مذهبی او در تمام فعالیت‌های طبیعی اثر منعکس گردد.

سؤال این است که اعتقاد مذهبی در اسلام واجد چه توانایی‌هایی است که آن را به یک مکانیسم حفاظتی در مقابل انگیزه‌های مجرمانه مبدل نموده است؟

از دیدگاه اسلامی حقوق دارای منشاء الهی است منشاء حقوق خداوند است لذا در اسلام بین حقوق و مذهب هیچ جدایی وجود نداشته و ندارد از این منظر گفته می‌شود که در عرصه دفاع اجتماعی هیچ اجبار معنوی ای قوی تر از اعتقاد استوار راسخ عامل به اینکه پاداش و کیفر عمل قبل از هر چیز از سوی خداوند است، وجود ندارد. از منظر اسلام، جرم، تجاوز به حقوق الهی و اقدامی علیه خداوند است و عموماً جرم به عنوان عمل افراد غیر معتقد یا عمل افراد سست ایمان به حساب می‌آید که آن‌ها را در برابر انگیزه‌های مجرمانه آسیب پذیر می‌نمایند از سوی دیگر اسلام برمعیارهای حفاظتی غیر مستقیم تأکید بیشتری دارد تا بر مجازات‌های مستقیم و مهم تر اینکه در اسلام مجازات یک مفهوم منحصر به فرد دارد و آن اینکه در قلمرو مذهب مجازات انطباق افراد را با پدیده‌های اجتماعی افزایش می‌دهد. حال با توجه به نظریه برخی از دانمندان علوم اجتماعی نظیر Tuttle که دو عامل حتمی بودن و شدت مجازات‌ها را در کاهش جرائم ارتكابی مؤثر می‌دانند و با توجه به اینکه مجازات الهی حتمی و شدید است فلذا اعتقاد مذهبی را به یک مکانیسم دفاعی قوی علیه انگیزه‌های مجرمانه تبدیل می‌کند^{۱۵}.

کارکردهای دین

با توجه به ماهیت دین دو کارکرد فردی و اجتماعی دین را که در مفهوم جامعه با یکدیگر اشتراک دارند می‌توان برشمرد. کارکردهای فردی احساسات درونی انسان را تقویت می‌کند و به زندگی انسان معنا و مفهوم می‌بخشد و اضطراب از آینده کاهش می‌یابد. دین به انسان فرصت می‌دهد که از حصار محدود خارج شود و به نیروی متعالی و با شکوه تر پناه ببرد. دین به انسان هویت می‌دهد.^{۱۶}

در کارکردهای اجتماعی دین، دین هنجارها و ارزش‌های نخستین جامعه را مهم می‌داند و پذیرش آن‌ها را برای انسان، آسان می‌کند. دین سبب تقویت و حمایت از نظام اجتماعی شده و از نهادها و سازمان‌های اجتماعی که در معرض تحولات قرار می‌گیرند جانبداری می‌کند. دین از طریق شرکت افراد در مراسم مذهبی و احترام به مقدسات اسباب همبستگی اجتماعی را فراهم می‌آورد حال باید دید بین شرایع اسلامی و به هم پیوستگی اجتماعی چه رابطه ای است؟^{۱۷}

به عقیده برخی از دانشمندان علوم اجتماعی نظیر دورکیم به هم پیوستگی اجتماعی عاملی است برای ممانعت از ارتکاب عمل مجرمانه چرا که وقتی فردی احساس پیوند و همبستگی با مجموعه ای داشته باشند سبب خواهد شد تا از روی اختیار اراده به مقررات آن مجموعه احترام بگذارد و عمداً مقررات آن را نقض نکند. در شریعت اسلام برخی اعمال مذهبی وجود دارند که مسلمانان را به یکدیگر نزدیک ساخته و به هم پیوستگی را در میان آن‌ها مستحکم تر می‌کند و در نتیجه باعث ممانعت از ارتکاب بزه می‌گردند.

نمونه بارز این اعمال مذهبی نماز جماعت، صدقه و خمس است که روح همکاری و تعاون و زندگی اجتماعی را در بین مسلمین زنده نگه می‌دارد.

مفهوم پیشگیری

تعاریف متعددی از پیشگیری ارائه شده است. در ماده یک لایحه پیشگیری از جرم (که در حال حاضر مراحل پایانی تصویب را می‌گذراند) نیز، پیشگیری از وقوع جرم عبارت از «پیش بینی، شناسایی و ارزیابی خطر وقوع جرم و اتخاذ تدابیر و اقدامات لازم برای از میان بردن یا کاهش آن» تعریف شده است. در تعریفی که توسط مرکز پیشگیری از جرم در استافورد^{۱۸} انگلستان ارائه شده، پیشگیری از جرم به نحو زیر تعریف شده است: «پیشگیری از جرم پیش بینی، شناسایی و برآورد خطر جرم و ابداع اقداماتی برای از بین بردن یا کاهش آن است.»

واحد پیشگیری از جرم دادگستری استرالیا نیز پیشگیری از جرم را به عنوان «کاهش خطر وقوع و شدت بالقوه جرم و بی نظمی از طریق مداخله در علل آن» تعریف کرده است.

مرکز بین المللی پیشگیری از جرائم در تعریف این واژه عنوان می‌دارد: «هر عملی که باعث کاهش بزهکاری، خشونت، ناامنی از طریق مشخص کردن و حل کردن عوامل ایجادکننده این مشکلات به روش علمی شود؛ پیشگیری از جرائم است. ریموند گسن معتقد است که مراد از پیشگیری هر فعالیت سیاست جنایی است که غرض انحصاری و غیر کلی آن، تحدید حدود امکان پیش آمد مجموعه اعمال جنایی از راه غیر ممکن الوقوع ساختن یا دشوار نمودن یا احتمال آن را پایین آوردن

^{۱۶} - نجفی ابرند آبادی، ۱۳۸۸، ۴۵

^{۱۷} - نجفی ابرند آبادی، ۱۳۸۸، ۴۵

است، بدون آنکه به تهدید کیفر یا اجرای آن متوسل شوند. به دیگر سخن، هر رویه‌ای که اعمال شود و نتیجه آن نشان دهد که از نرخ بزهکاری کاسته شده، آن رویه را می‌توان پیشگیری دانست.

علاوه بر آنچه گفته شد، اصطلاح پیشگیری از جرم از دو واژه پیشگیری و جرم تشکیل شده است. جرم تعریف شناخته شده و معروفی دارد که بر هر فعل یا ترک فعلی که قانون برای آن مجازات یا اقدامات تأمینی، تنبیهی و تربیتی در نظر گرفته باشد اطلاق می‌شود.^{۱۹}

در گذشته از این واژه بیشتر معنای پیشگیری کیفری برداشت می‌شده که مجموعه‌ای مجازات‌ها و اقدامات تأمینی می‌باشد به گونه‌ای که در جوامع گذشته از انواع مجازات‌ها برای مقابله با جرائم و ایجاد رعب و وحشت در بزهکاران استفاده شده است، در حالی که امروزه پیشگیری معنای جدیدی یافته و شامل کلیه تدابیری و اقدامات غیر کیفری است که مانع شکل گیری جرم و بزه در صحنه اندیشه بزهکار و ساحت جامعه می‌شود.

توجه به آموزه‌های دینی در خصوص پیشگیری از جرم از اهمیت بالایی برای نظام قضایی ما که مبتنی بر احکام اسلامی است برخوردار می‌باشد. بی تردید اقدامات پیشگیرانه از وقوع جرم و بزهکاری و انحراف و گمراهی از اصول قضایی اسلامی و سیاست‌های جنایی اسلام، محسوب می‌شود. این اقدامات پیشگیرانه مجموعه‌ای از اقدامات و فعالیت‌های سازنده تربیتی، آموزشی، اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و سیاسی را در بر می‌گیرد.

هدف پیشگیری از جرم کاهش احتمال وقوع جرم در آینده است. پیشگیری از جرم به مجموعه اقداماتی گفته می‌شود که برای جلوگیری از فعل و انفعال زیان آور و محتمل برای فرد یا گروه و یا هر دو به عمل می‌آید مثل پیشگیری از حوادث کار، پیشگیری از جرائم جوانان و پیشگیری از حوادث در جاده‌ها و غیره. پیشگیری از وقوع جرم از جهت خط مشی و از جهت علمی و عملی به سنت‌های فرهنگی، سیاسی و فکری جامعه بستگی دارد.^{۲۰}

به طور کلی پیشگیری به عنوان یکی از سیاست‌ها و اقدامات اساسی در حوزه کنترل و نظارت اجتماعی محسوب می‌شود. این سیاست‌ها به کلیه اقدامات و راهکاری مستقیم و غیر مستقیم بازدارنده از وقوع جرم و انحراف و کژ رفتاری معطوف می‌باشد و لذا از این جهت یک ((سیاست پیشینی)) است که در برابر انواع مجازات‌ها و اقدامات تأمینی و تربیتی که ((سیاست پسینی)) است قرار می‌گیرد و از آن کارآمدتر و مؤثرتر و از نظر هزینه اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی نیز به صرفه تر است.^{۲۱}

مفهوم لغوی و مفهوم اصطلاحی پیشگیری

لغت پیشگیری در منابع فارسی به معنای رفع، جلوگیری، مانع شدن و از پیش مانع چیزی شدن تعریف شده است.

۱- صالح ولیدی، محمد (۱۳۶۰)، کردستان تحلیلی از شرایط محیط طبیعی و اجتماعی این استان در ارتباط با بزهکاری تهران ناشر نا مشخص

۱- صفری شالی، رضا (۱۳۸۳). مطالعه آسیب‌های اجتماعی در بین نوجوانان استان قزوین (بررسی زمینه‌های بزهکاری و وندالیسم)، سازمان آموزش و پرورش استان قزوین.

۲- طالقانی، محمود (۱۳۷۰)، مطالعات جامعه‌شناسی شهر تهران تهران موسسه مطالعات و تحقیقات فرهنگی

واژه پیشگیری در منابع دیگر نیز چنین معنا شده است: فرهنگ معین، ۱۳۶۰ «جلوگیری، دفع، صیانت، مانع شدن، جلوگیری یا جلوگیری کردن به جلو چیزی رفتن و هم به معنی آگاه کردن و هشدار دادن است»^{۲۲}.

مرکز بین المللی پیشگیری از جرائم، پیشگیری را چنین تعریف می‌کند:

فصلنامه شماره هشتم و نهم زمستان ۸۵ - بهار ۸۶ هر عملی که باعث کاهش بزهکاری، خشونت، ناامنی از طریق مشخص کردن و حل کردن «عوامل ایجادکننده این مشکلات به روش علمی شود، پیشگیری از جرائم است

جان بولوم به نقل از مرکز پیشگیری از جرم استافورد انگلستان، پیشگیری از جرم را چنین تعریف کرده است: پیشب بینی، شناخت و برآورد خطرات جرائم و اقدام به فعالیت‌هایی برای حذف یا کاهش این خطرات. در تعریف دیگری میشل روگرسون پیشگیری از جرم را عبارت از تدابیری دانسته که در راستای حفاظت شهروندان از تجاوز به حیطه خصوصی‌شان و تهدید هویتشان فراهم می‌آورد.

پیشگیری مجموعه اقدام‌هایی است «گسن (استاد دانشگاه اکس مارسی فرانسه) نیز معتقد است که به جز اقدامات کیفری، هدف غایی آن منحصرأ یا به صورت جزئی محدود کردن دامنه ارتکاب جرم، غیرممکن کردن، مشکل کردن و کم کردن احتمال وقوع جرم است. بنابراین تعریف، گسن پیشگیری را خارج از نظام کیفری می‌داند. کیزر (۱۹۸۹) پیشگیری از وقوع جرم را تدابیری می‌داند که با کمک آن وسعت شدت ارتکاب جرم، چه با کاهش فرصت‌ها و موقعیت‌های ارتکاب جرم و چه با تحت تأثیر قرار دادن مجرمان بالقوه و کل جامعه به حداقل می‌رسد.

این واژه در فرهنگ لغت انگلیسی «رندم هوس» مانع شدن از اینکه چیزی رخ دهد، معنا گردیده است^{۲۳} و در زبان عربی کلمه «الوقایه» تداعی کننده آن است.

از نظر ریشه شناسی، کلمه پیش گیری دارای دو بعد است

۱- به معنی «پیش دستی کردن، پیشی گرفتن و به جلوی چیزی رفتن»

۲- به معنی «آگاه کردن، خبر چیزی را دادن و هشدار دادن» است. اما در جرم شناسی پیش گیرانه، پیش گیری در معنی نخست آن مورد استفاده قرار می‌گیرد، یعنی با استفاده از فنون مختلف از وقوع بزهکاری جلوگیری کردن است و هدف از آن، به جلوی جرم رفتن و پیشی گرفتن از بزهکاری است. در مفهوم پیشگیری و مصداق‌های آن دو جهت گیری کلی دیده می‌شود. برخی از جرم شناسان مفهوم وسیعی برای پیشگیری قائل شده و گروهی دیگر پیش گیری را در مفهوم محدود و مضیق به کار می‌برند. هر یک از این دو را به طور مختصر توضیح می‌دهیم:

مطابق مفهوم موسع، انجام هر اقدامی که علیه جرم بوده و آن را کاهش دهد، پیشگیری محسوب می‌شود. براساس این برداشت انواع تدابیر کیفری و غیر کیفری چه مربوط به قبل و چه مربوط به بعد از وقوع جرم، پیشگیری محسوب می‌شوند. به همین دلیل در این تعبیر، حتی تعقیب و دستگیری بزهکاران، اعمال مجازات یا تعلیق اجرای آن، الزام آنان به جبران خسارت

۲-زرهانی، احمد (۱۳۸۰) مروری بر عوامل مؤثر در تربیت دینی با تاکید بر روش آموزش مشارکتی و فعال، نگاه به رویدادهای آموزش و پرورش وزارت آموزش و پرورش سال دهم شماره ۱۸۰

۱-سراج زاده، سیدحسین (۱۳۸۳)، دانشجویان و مسأله مواد مخدر، طرح شیوع شناسی مصرف مواد مخدر در بین دانشجویان دانشگاه‌های دولتی وزارت علوم و تحقیقات و فناوری

مجنی علیه و فردی کردن مجازات توسط قاضی نیز، پیشگیری به شمار می‌آیند. لذا این مفهوم طیف وسیعی از اقدامات کیفری و غیر کیفری را در بر می‌گیرد.^{۲۴}

اما در مفهوم مضیق؛ پیشگیری به مجموعه وسایل و ابزارهایی اطلاق می‌شود که جامعه برای مهار بهتر بزهکاری از طریق حذف یا محدود کردن عوامل جرم‌زا یا از طریق اعمال مدیریت مناسب نسبت به عوامل محیط فیزیکی و محیط اجتماعی موجود فرصت‌های جرم، مورد استفاده قرار می‌دهد.^{۲۵} به عبارتی دیگر در این رویکرد پیشگیری از کیفر جدا شده است و صرفاً ناظر به تدابیر و اقدامات غیر قهرآمیز است.

برخی از جرم‌شناسان هم مفهوم پیشگیری را به دو قسم مفهوم عام و خاص تقسیم کرده‌اند:

مفهوم عام پیشگیری

پیش‌گیری در این معنا، عبارت است از کلیه اقدامات و تدابیری است که برای مبارزه با بزهکاری صورت می‌گیرد اعم از واکنش‌های جامعه علیه جرم از قبیل مجازات یا اقدامات تأمینی و تربیتی و جبران ضرر و زیان مجنی‌علیه، فردی کردن مجازات‌ها و اعطای آزادی مشروط و استفاده از مجازات‌های جایگزین حبس، بازپروری و هر اقدامی که برای اصلاح مجرم و جلوگیری از تکرار جرم در آینده صورت می‌گیرد. همچنین سایر نمودهای واکنش اجتماعی که در جهت تقلیل یا از بین بردن علل بزهکاری و قبل از وقوع جرم به منظور خنثی کردن عوامل جرم‌زای محیط خانوادگی، اجتماعی بزهکار که در تکوین جرم مؤثرند بعمل می‌آید و نیز فعالیت‌هایی که برای جلوگیری از فعلیت یافتن اندیشه‌های مجرمانه بزهکاران در جامعه صورت می‌گیرد. بنابراین مفهوم پیش‌گیری در معنای عام طیف وسیعی از انواع پیش‌گیری از وقوع جرم و اصلاح مجرمین را اعم از پیش‌گیری کیفری و پیش‌گیری غیر کیفری را در بر می‌گیرد.^{۲۶}

مفهوم خاص پیشگیری

پیش‌گیری در این معنا، عبارت است از تعیین و استفاده از مجموع وسائل و تدابیری است که به هدف مهار کردن بهتر بزهکاری، از طریق از بین بردن یا خنثی کردن عوامل جرم‌زای محیط زندگی بزهکار بدون توسل به اعمال مجازات یا اقدامات تأمینی و تربیتی و قبل از وقوع جرائم در یک جامعه معینی یا یک شهر یا منطقه‌ای از یک شهر به مرحله اجراء گذارده می‌شود.^{۲۷}

این شیوه پیش‌گیری از جهات زیر حائز اهمیت است:

نخست، این که اقدامات پیش‌گیرانه بایستی از وقوع جرم و نسبت به جامعه آماری معینی و به هدف جلوگیری از ارتکاب جرم باشد.

دوم، این اقدامات منحصراً بایستی شامل تدابیر وسائلی باشد که فاقد خصیصه‌های رنج‌آور و ارباب باشد.

۲- نجفی ابرند آبادی، علی حسین، تقریرات درس جرم‌شناسی (پیش‌گیری)، دوره دکتری حقوق کیفری و جرم‌شناسی دانشگاه تربیت مدرس ۱۳۸۳: ۷۳۷

۱. پیشین، ص ۷۴۰.

۲- شعاع کاظمی، مهرانگیز (۱۳۸۹) جرم و راه‌های پیشگیری از آن، مجله معرفت، شماره ۱۰۳

۳- شامبیاتی، هوشنگ (۱۳۷۸) بزهکاری اطفال و نوجوانان، تهران: انتشارات دانشگاه تهران

سوم، اقدامات پیش‌گیرانه لزوماً بایستی ناظر به تدابیر حمایتی، از قبیل حمایت‌های انسانی و اخلاقی نسبت به بزهکار در محیط خانواده، مدرسه، و محل کار باشد. بنابراین سیاست جنائی در خصوص پیش‌گیری خاص، ناظر به تعیین مؤثرترین ابزار و وسائل برای مهار کردن بزهکاری از دو جهت قابل توجه می‌باشد. یکی این که، اقدامات پیش‌گیرانه از طریق از بین بردن یا به حداقل رسانیدن تأثیر عوامل جرم‌زای محیط زندگی بزهکار و قبل از وقوع جرم صورت گیرد و دیگری ناظر به از بین بردن فرصت‌های مناسب ارتکاب جرم از مجرمین بدون توسل به کیفر یا اجرای آن است.

به علاوه پیش‌گیری خاص شامل انواع مختلفی است که مهم‌ترین آن‌ها عبارت‌اند از پیش‌گیری اجتماعی و مدل‌های آن، و پیش‌گیری وضعی و مدل‌های آن و پیش‌گیری زودرس می‌باشد که در مباحث بعدی به آن‌ها اشاره خواهد شد.^{۲۸}

انواع پیشگیری از جرم

قدیمی‌ترین نوع پیشگیری، پیشگیری از بزهکاری کودکان و پیشگیری از بزهکاری عمومی است. طبق این تفکیک، در مورد کودکان و نوجوانان بزهکار که شخصیت آن‌ها در حال شکل‌گیری است باید از تدابیر پرورشی و بازپروری استفاده کرد؛ در حالی که در مورد بزهکاران بزرگسالان باید از ارباب‌انگیزی و تهدید به مجازات استفاده شود؛ زیرا شخصیت آن‌ها شکل گرفته است اما تاکنون در زمینه دسته‌بندی پیشگیری از بزهکاری، گونه‌های متعددی از سوی جرم‌شناسان مطرح شده است. به طور مثال، شماری از جرم‌شناسان با الهام از دانش پزشکی، الگوی سه‌گانه پیشگیری یعنی: نخستین، دومین و سومین از بزهکاری را بیان کرده‌اند و برخی دیگر تقسیم‌بندی پیشگیری از بزهکاری را به دو گونه کنشی و واکنشی ارائه کرده‌اند که امروزه تقسیم‌بندی اخیر بیشتر مد نظر جرم‌شناسان است

البته تقسیم‌بندی‌های دیگری نیز صورت گرفته است که در ادامه به آن‌ها اشاره می‌شود. به هر حال، این متنوع بودن روش‌های پیشگیری بیانگر آن است که بزهکاری از محدوده صرف حقوقی، قضایی و پلیسی خارج شده و مقابله مؤثر با آن از یک سو همکاری و مشارکت نهادهای دولتی و تشکل‌های مردمی را می‌طلبد و از سوی دیگر، مستلزم ایجاد تحول و نوآوری در استراتژی‌ها، ابزارها و نهادهای سنتی و متداول مقابله با جرم است.^{۲۹}

انواع پیشگیری در جرم‌شناسی^{۳۰}

در جرم‌شناسی شش نوع پیشگیری قابل تصور است، چهار نوع تحت عنوان پیشگیری متداول و دو نوع دیگر به عنوان پیشگیری جدید است.

۱-۴-۲- پیشگیری‌های متداول که شامل زیر می‌باشد:

۱- پیشگیری از بزهکاری اطفال و پیشگیری از بزهکاری عمومی

۲- پیشگیری عمومی و اختصاصی

۳- پیشگیری انفعالی (منفعلا نه) و پیشگیری فعال

۱. کتاب مجموعه مقالات نخستین کنگره بین‌المللی - دانشگاه آزاد اسلامی نویسنده: محمد صالح ولیدی به نقل از خبرگزاری فارس
۲- مریدی، سیاوش و نوروزی، علیرضا، (۱۳۷۳) فرهنگ اقتصادی، چاپ اول، تهران، موسسه کتاب پیشبرد و انتشارات نگاه
۱- محمدنسل، غلامرضا (۱۳۸۷)، پلیس و پیشگیری از جرم، (مجموعه مقالات) پلیس پیشگیری ناجا، دفتر تحقیقات کاربردی.

۴ - پیشگیری اولیه، ثانویه و ثالث

۲-۴-۲- پیشگیری‌های جدید که شامل موارد زیر است:

۱ - پیشگیری وضعی

۲ - پیشگیری اجتماعی

پیشگیری اولیه یا نخستین

پیشگیری نخستین یعنی مصون کردن افراد از رهگذر مبارزه با همه زمینه‌های ارتکاب جرم که در چارچوب توسعه اجتماعی قرار می‌گیرند در این مرحله از پیشگیری، تلاش بر این است که افراد جامعه به سوی ارتکاب جرم گرایش پیدا نکنند. هدف در این سطح از پیشگیری، بهبود شرایط زندگی به منظور عدم مجرم شدن افراد و همچنین تولید ارزش‌هایی است که روابط سالم را بهبود بخشد. در پیشگیری اولیه، بیشتر توجه به رویداد جرم معطوف است تا مجرم تحریک شده. این رویکرد به نظریه شیوه زندگی هیندل لانگ نیز ارتباط داده شده است.

پیشگیری ثانویه یا دومین

پیشگیری دومین یعنی به کارگیری شیوه‌هایی برای حمایت از افراد در آستانه خطر. مانند: معتادان، ولگردان و کودکان بی سرپرست و خیابانی در این نوع پیشگیری، هدف آن است که با به کارگیری تدابیر مناسب و زود هنگام، از وقوع جرم توسط افرادی که در شرایط بحرانی به سر می‌برند و احتمال بزهکاری از سوی آن‌ها وجود دارد پیشگیری شود. به طور مثال، در پیشگیری از اعتیاد، تمرکز تلاش‌ها بر روی افرادی است که به صورت تفریحی مبادرت به مصرف مواد می‌کنند و هنوز به درجه اعتیاد نرسیده‌اند. همچنین کودکانی که در خانواده‌های از هم گسیخته و محله‌های فقیرنشین در وضعیت نامناسبی زندگی می‌کنند، یا جوانانی که خشونت را در خانه‌هایشان تجربه کرده‌اند احتمال بزهکاری و مجرم شدن آن‌ها بیشتر از سایرین می‌باشد^{۳۱}.

پیشگیری ثالث یا سومین

این نوع پیشگیری شامل برنامه‌هایی از قبیل: مشاوره برای زنان و بچه‌ها، مداخلات کیفری و گروه‌های گوناگون می‌باشد. تلاش‌های پیشگیرانه در این مرحله برای جلوگیری از رفتارهای مجرمانه است تا مجرمان اصلاح و با محیط اجتماعی خود سازگار شوند و به ارتکاب مجدد جرم گرایش پیدا نکنند. پیشگیری سومین در نتیجه عملیات شناسایی و تشخیص یا عملیات پلیسی برای دستگیری مجرم، زندانی شدن مجرم یا محکومیت و اصلاح رفتاری زندانی به کار می‌رود. این تقسیم بندی توسط کاپلان صورت گرفته است^{۳۲}.

۱- معیدفر، سعید، (۱۳۷۷) بررسی میزان اخلاق کار و عوامل فردی و اجتماعی مؤثر بر آن، چاپ اول، تهران، موسسه کار و تأمین اجتماعی
۲- میرخلیلی، سید محمود (۱۳۷۸)، رساله تحقیقاتی پیشگیری از بزهکاری، مجتمع آموزشی عالی قم

پیشگیری کوتاه مدت یا خرد

پیشگیری کوتاه مدت به مجموعه راه کارهایی گفته می‌شود که در مدت زمان کمتری انجام می‌شوند. مانند: فراهم کردن روشنایی بیشتر خیابان‌ها، کوچه‌ها و اماکن عمومی، تدوین قوانین جزایی متناسب و بازدارنده، ایجاد مؤسسات مددکاری، فراهم کردن فضاهای مناسب برای گذراندن اوقات فراغت، حمایت از کودکانی که مورد اذیت و آزار و بد رفتاری خانواده قرار می‌گیرند، بستن محله‌ها و اماکن جرم‌زا، ممانعت از پخش برنامه‌های خشونت‌زا در تلویزیون و مجهز کردن پلیس و نیروهای انتظامی، تا فرصت‌های وقوع انحراف یا جرم را کاهش دهد (معاونت اجتماعی و پیشگیری از وقوع جرم، در برخورد با مسائل اجتماعی و فرهنگی نمی‌توان به خاطر برنامه ریزی‌های اصولی و دراز مدت، از اقدامات پیشگیرانه مقطعی و کوتاه مدت غافل ماند. این پیشگیری شامل «پیشگیری اجتماع مدار» یا «پیشگیری اجتماعی» و «پیشگیری زود رس» است^{۳۳}.

پیشگیری اجتماعی

این نوع پیشگیری شامل آن دسته از تدابیر و اقدام‌هایی است که با مداخله در فرآیند رشد افراد، بهبود شرایط زندگی آن‌ها و سالم سازی محیط اجتماعی و طبیعی، به دنبال حذف یا کاهش علل جرم‌زا و در نتیجه پیشگیری از بزهکاری است. به اعتقاد گسن، این نوع پیشگیری به این دلیل پیشگیری اجتماعی گفته می‌شود که حاصل تجربیات پیشگیری مددکاران اجتماعی بدون مداخله بحث‌های پلیس و دادگستری و معطوف به مبارزه ناسازگاری جوانان بزهکار و محیط رشد آنان است. یکی از اهداف این نوع پیشگیری، کاهش یا از بین بردن علل جرم‌زا در محیط اجتماعی است؛ و اصولاً برای تغییر شرایطی که به وقوع بزهکاری در اجتماعات محلی و مسکونی کمک می‌کند، طراحی شده است. تأسیس مکان‌های تفریحی و پارک‌ها برای تفریح، تأسیس مراکز آموزشی، پرورشی، فرهنگی، ایجاد درآمد زایی و اشتغال زایی در محله‌ها، تقویت باورهای دینی از طریق فعال کردن مؤثر و مناسب مراکز مذهبی محلی، تشکیل پلیس محلی، گسترش تجهیزات و تدابیری چون باشگاه‌های ورزشی جوانان و پروژه‌های مبتنی بر فعالیت‌ها در جهت منصرف کردن مجرمان بالفعل و بالقوه از خطاهای آینده از مصادیق این نوع پیشگیری می‌باشد^{۳۴}.

هدف دیگر در پیشگیری اجتماعی، هماهنگ سازی اعضای جامعه با قواعد اجتماعی بوده و محور اقدامات این پیشگیری نیز «فرد» می‌باشد. به بیان دیگر، پیشگیری اجتماعی همانند پیشگیری کیفری، مجرم مدار و فرد مدار است و از طریق: آموزش، ترغیب، تربیت و تنبیه درصدد آن است تا معیار شناخت اعمال خوب و بد را به فرد القاء کند و قدرت ارزش یابی عملکرد خویش را به او بدهد. نکته اساسی در این مدل از پیشگیری عبارت است از: تخصص، اندیشه و تلاش مضاعف؛ زیرا به دلیل گستردگی و پیچیدگی موضوع ممکن است با وجود سرمایه گذاری‌های هنگفت و کلان، نتیجه مورد نظر در کاهش جرم حاصل نشود. پیروان این نوع پیشگیری بر این عقیده‌اند که از طریق شناخت علل ارتکاب جرم اعم از: فردی و اجتماعی و برطرف کردن آن‌ها با انجام اصلاحات فردی و اجتماعی مثل: درمان بیماری‌ها و نارسایی‌های جسمی و روحی و بالا بردن

۱- میرمحمدصادقی، حسین (۱۳۸۲)، پیشگیری از وقوع جرم، فصلنامه مطالعات امنیت اجتماعی، پیش شماره دوم
۲- گسن، ریموند. (۱۳۷۴). جرم شناسی نظری، ترجمه: سید مهدی کی نیا. چاپ اول، انتشارات مجد.

ارزش‌های اجتماعی و تقویت نهادهای اجتماعی و تعالی فرصت‌های اقتصادی، تحصیلی، تفریحی، مسکن و غیره می‌توان از تمایلات مجرمانه در افراد جلوگیری کرد.

در حقیقت پیشگیری اجتماعی مجموعه اقدام‌هایی است که مهار عوامل اثرگذار در شکل‌گیری جرم را به دنبال دارد؛ و از آن جا که علاوه بر محیط اجتماعی، بر فرد و انگیزه‌های او نیز تأثیر می‌گذارد؛ برخی به آن «پیشگیری فردمدار نیز می‌گویند»^{۳۵}.

یکی دیگر از اهداف پیشگیری اجتماعی، تقویت بنیادهایی است که با اثرگذاری بر گروه‌های در آستانه خطر، به جامعه پذیری فرد کمک می‌کند. به دیگر سخن، پیشگیری اجتماعی به دنبال هم نوا کردن فرد با قواعد اجتماعی از رهگذر آموزش و پرورش است. آنچه دست اندرکاران این نوع پیشگیری باید انجام دهند، بیرون بردن هر چه بیشتر افراد از نظام کیفری است. به طور کلی، پیشگیری اجتماعی تلاشی برای حل مسائل رفتار مجرمانه با پرداختن به ریشه‌های جرم است و تدابیری را دربرمی‌گیرد که بر زمینه‌های ارتکاب جرم از رهگذر مسائل اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی مؤثرند. به همین سبب، پیشگیری اجتماعی بهترین توصیف از پیشگیری نخستین به شمار می‌رود^{۳۶}.

پیشگیری رشد مدار یا زودرس

این نوع پیشگیری سعی دارد چنانچه یک کودک به هر دلیلی از خود مظاهر بزهکاری را بروز داد، با مداخله زودرس در وی و محیط پیرامون او، از مزمن شدن بزهکاری او در آینده جلوگیری کند پیشگیری زودرس، یعنی مداخله روان شناختی - اجتماعی زودرس در فرآیند رشد کودکان، برای جلوگیری از عوامل خطرسازی که احتمال پذیرش و تقلید رفتار مجرمانه پایدار را از سوی آن‌ها در آینده افزایش می‌دهد. عوامل خطر در این پیشگیری مجموعه‌ای از شرایط فردی و اجتماعی است که پدیداری، پیوستگی و پایداری رفتارهای مجرمانه آینده را در کودکان و نوجوانان به همراه دارد.

ویژگی‌های این نوع پیشگیری عبارت‌اند از: تربیت مدار بودن، فرد مدار بودن، عام بودن و ره یافت‌های آن شامل: شناسایی عوامل خطر فردی و اجتماعی و به دنبال آن به کارگیری عوامل حمایتی از طریق مداخلات روان شناختی - اجتماعی زود هنگام در سطوح مدرسه، خانواده و محیط اجتماعی می‌باشد و بر این اندیشه استوار است که مداخله زود هنگام نسبت به کسانی که به دلیل وضعیت‌های خاص در معرض ارتکاب جرم هستند می‌تواند جلوی بزهکاری و تداوم گرایش‌های بزهکارانه آن‌ها را بگیرد^{۳۷}.

پیشگیری بلند مدت یا کلان

پیشگیری بلند مدت به ساز و کارهایی گفته می‌شود که در یک فرآیند زمانی مدت دار صورت می‌گیرد تا در آینده فرصت‌های وقوع جرم را کاهش دهد. از قبیل: فراهم کردن بسترهای مناسب برای دسترسی افراد به موقعیت‌های مناسب آموزش و پرورش، تدوین و اجرای سیاست‌های کلی برای ایجاد اشتغال اعضای جامعه، تشکیل کلاس‌های آموزش خانواده برای

۱- مسگرانی طریقه، محمد (۱۳۷۷)، رساله تحقیقاتی سیاست‌های شهری مؤثر در پیشگیری از جرائم، دانشگاه شهید بهشتی تهران
۲- مجیدی، علی (۱۳۸۸) بررسی میزان اثربخشی اقدامات پلیس پیشگیری در کاهش سرقت خودرو در مشهد، پایان نامه کارشناسی ارشد دانشگاه علوم انتظامی

۱- نجفی ابرند آبادی، علی حسین (۱۳۸۷)، پیشگیری از بزهکاری و پلیس محلی، مجله تحقیقات حقوقی، شماره ۱۵

بالا بردن مهارت‌های زندگی، تقویت نقش پیشگیرانه مدارس از طریق ارتقای محتوا و کیفیت برنامه‌های آموزشی و تربیتی، تلاش برای کاهش شکاف اقتصادی در بین اقشار مختلف جامعه و دستیابی به عدالت اجتماعی.

کلانتری‌ها و پاسگاه‌های انتظامی برای پیشگیری از جرائم گوناگون از قبیل: بزهکاری، مزاحمت‌های خیابانی، شرارت و کلاه برداری لازم است از این نوع برنامه ریزی‌ها بهره برداری کنند. این پیشگیری برای حذف و یا خنثی کردن عوامل جرم زا، ناظر به سیاست‌هایی است که به صورت ساختار فرآیند و با تمرکز بر عوامل فردی و عمومی بزهکاری در سطح وسیع و فراگیر اتخاذ می‌شوند و شامل سیاست‌های اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی، سیاسی و حقوقی است.^{۳۸}

پیشگیری انفعالی

در پیشگیری انفعالی، برخی از اقدامات معمول و رایج پیشگیرانه، از نوع هشدار و بازدارنده مانند هشدارهای پلیسی صورت نمی‌گیرد؛ بلکه در یک انتظار انفعالی برای تأثیر این اقدامات باقی می‌مانند. در این نوع از پیشگیری، عوامل اجتماعی (پیشگیری اجتماعی) هیچ گونه تأثیری ندارند و در این بین، کوچک‌ترین نقشی از خود ایفا نمی‌کنند. نقش نهادهای بازدارنده از جرائم مثل: پلیس و مراجع قضایی نیز در این میان بسیار کم رنگ است.

پیشگیری فعال

در این نوع از پیشگیری، نیروی پلیس محور اصلی پیشگیری است که برای اجتناب و دوری از وقوع جرائم وارد عمل می‌شود و در سطح اجتماعی نیز فعال است. یعنی پلیس برنامه ریزی و هدایت اوقات فراغت گروهی از جوانان را به عهده می‌گیرد که در معرض جرم یا انحراف در زمان و مکان خاصی قرار دارند. در این میان، نقش نهادهای بازدارنده از جرم یا انحراف در زمان و مکان خاصی قرار دارند. در این میان، نقش نهادهای بازدارنده از جرم نیز بسیار مشهود است. در پیشگیری فعال، برنامه ریزی‌های بلند مدت برای جلوگیری از بزهکاری و کاهش آن مد نظر قرار دارد. مسئولان دولتی نیز هر یک به فراخور وظیفه اجتماعی خود، نقش عمده ای دارند و اقدام‌های مستقلی را انجام می‌دهند.^{۳۹}

پیشگیری کنشی یا غیر کیفری

پیشگیری غیر کیفری عبارت است از: «جلوگیری از به فعل در آمدن اندیشه مجرمانه با تغییر دادن اوضاع و احوال خاصی که یک سلسله جرائم مشابه در آن به وقوع پیوسته یا ممکن است در آن اوضاع و احوال ارتکاب یابد». به عبارتی دیگر، پیشگیری غیر کیفری درصدد است تا عوامل و ریشه‌های زمینه ساز بروز جرائم و بزهکاری را از راه توجه به مسئله کنترل اجتماعی و تأثیر بر افکار مجرمانه از بین ببرد؛ به طوری که انسان‌هایی پرورش یابند که از جرم به دور باشند. در این نوع پیشگیری، توجه به عوامل محیطی، فرهنگی، اقتصادی و اجتماعی که باعث سوق دادن فرد به سوی بزهکاری می‌شوند دارای اهمیت فراوان است. پیشگیری غیر کیفری، در حقیقت درمان ریشه ای قبل از وقوع جرم است؛ که در آن راه کارها خارج از چارچوب دستگاه عدالت مورد بررسی قرار می‌گیرند.^{۴۰}

۲- میرمحمدصادقی، حسین (۱۳۸۲)، پیشگیری از وقوع جرم، فصلنامه مطالعات امنیت اجتماعی، پیش شماره دوم

۳۹- نور بهار، رضا (۱۳۶۹) زمینه حقوق جزای عمومی تهران کانون وکلای دادگستری چاپ اول.

۱- وستفال، مرولد، «پدیدارشناسی دین»، مندرج در درباره دین، ترجمه لیلا هوشنگی، تهران، هرمس (۱۳۸۳)

این پیشگیری که در مقابل پیشگیری کیفری قرار دارد را گاهی «پیشگیری جدید» نیز می‌نامند. این پیشگیری، مصداق ضرب المثل معروف: «علاج واقعه را قبل از وقوع باید کرد»، می‌باشد در واقع، پیشگیری کنشی یا غیر کیفری اقدام مناسب غیر کیفری است که از طریق کاهش یا از بین بردن عوامل جرم زا و نامناسب نشان دادن موقعیت‌های ارتکاب جرم درصد جلوگیری از وقوع بزه و جرم می‌باشد. بنابراین ویژگی‌های پیشگیری کنشی عبارت‌اند از:

اثرگذاری علیه عوامل یا فرآیندهایی که در بروز بزهکاری نقش تعیین کننده ای دارند؛
جمعی بودن؛ به این معنا که تمام جمعیت یا گروه معینی را هدف قرار دهد و عدم قهرآمیز بودن و سزا دهی اقدامات.
به این ترتیب، پیشگیری غیر کیفری شامل پیشگیری از طریق حذف و خنثی کردن عوامل بزه زا و پیشگیری از طریق حذف و یا تغییر موقعیت‌های بزه زا است
پیشگیری کنشی که از حیث ماهوی اقدامی پیشینی است با مداخله در فرآیند گذار از اندیشه به فعل مجرمانه اعمال می‌شود^{۴۱}.

پیشگیری واکنشی یا کیفری

پیشگیری واکنشی که از نظر مانوی اقدامی پسینی است، پس از ارتکاب رفتار مجرمانه با استفاده از ابزارهای کیفری از رهگذر نظام عدالت کیفری اعمال می‌شود. این پیشگیری بر اساس اثری که بر جامعه و یا فرد بزهکار می‌گذارد، به دو گونه «پیشگیری واکنشی عام» و «پیشگیری واکنشی خاص» تقسیم می‌شود. پیشگیری واکنشی عام یک پیشگیری واکنشی جمع مدار یا گروه مدار است که با مخاطب قرار دادن شهروندان از طریق رعب انگیزی و عبرت آموزی جمعی، به دنبال پیشگیری از بزهکاری نخستین افراد است. پیشگیری واکنشی خاص یک پیشگیری واکنشی مجرم مدار است که با اعمال کیفر بر فرد بزهکار و با رعب انگیزی و عبرت آموزی فردی، درصد پیشگیری از بزهکاری دوباره افراد است. به طور کلی، پیشگیری واکنشی یا کیفری، ناظر به اقدام کیفری قبل و بعد از وقوع جرم است که با بهره گرفتن از ساز و کارهای نظام عدالت کیفری درصد کاهش نرخ بزهکاری است. رهیافت پیشگیری واکنشی، ارباب انگیزی فردی، جمعی و عبرت آموزی می‌باشد تا از بزهکاری نخستین و بزهکاری دوباره افراد جلوگیری کند^{۴۲}.

این نوع پیشگیری اگر چه به تنهایی پاسخ گوی نیازهای اجتماعی و امنیتی جامعه نمی‌باشد، اما با ادغام در زمینه‌های پیشگیرانه غیر کیفری از جرم و استفاده از هر دو عنصر در کنار هم می‌توان عامل مهمی در زمینه کاهش جرم در اجتماع را فراهم کرد. پیشگیری کیفری از این جهت که دارای مضرات و معایب بسیاری است و برجسم و روان مجرمان تأثیرگذار بوده و زندگی آینده آنان را در جامعه با مشکلات مواجه می‌کند، باید به عنوان آخرین چاره علیه بزهکاری مورد استفاده قرار گیرد. در مجموع اهدافی که از اعمال پیشگیری کیفری مد نظر است عبارت‌اند از: اصلاح بزهکار، حمایت از جامعه، ارباب بزهکار و پیشگیری عمومی با ارباب دیگران^{۴۳}.

۲- هادی پور حلیمه خاتون (۱۳۷۸)، بررسی مرزبندی نواحی منطقه ۱ شهرداری تهران رساله کارشناسی ارشد به راهنمایی دکتر رحمت اله فرهودی تهران دانشگاه آزاد اسلامی مرکز کارشناسی ارشد.

۱- هزار جریبی، جعفر و رضا صفری شالی (۱۳۸۵) بررسی و الویت بندی آسیب‌های اجتماعی در استان مرکزی، سازمان مدیریت و برنامه ریزی استان مرکزی

۲-یحیی زاده، حسین و رحیمی، مهدی (۱۳۸۹)، بررسی عوامل مؤثر بر سرقت نوجوانان بزهکار کانون اصلاح و تربیت شهر سنندج، فصلنامه نظم و امنیت انتظامی

پیشگیری قضایی

پیشگیری قضایی یکی از انواع پیشگیری از جرم است که مبتنی بر تلاش دولت و نهادهای مسئول در زمینه کاهش جرائم و از میان بردن ریشه‌های آن می‌باشد. این سیاست از آن جهت در قالب پیشگیری قضایی بررسی می‌شود که دستگاه حاکم یا دولت به عنوان اولین نهاد در مقابل جرم و بزهکار قرار می‌گیرد و از طریق اعمال قانون و سیاست‌های تقنینی در مقابل بزهکار، به اصلاح وی می‌پردازد. در سیاست تقنینی، یکی از راه کارهای پیشگیری از جرم، جرم انگاری است. این روش عبارت است از: «فرآیندی که طی آن اعمالی را که در تضاد با منافع خود می‌بیند، ممنوع اعلام کرده و مجازات‌هایی را برای آن در نظر می‌گیرد». اما این ایجاد محدودیت در زندگی افراد نباید بدون ضابطه و خارج از اهداف و مصلحت اجتماعی باشد. استفاده از پیشگیری قضایی در راستای کاهش جرائم یکی از عناصر مهم در نظام کیفری می‌باشد که وجود آن در نظام کیفری امری لازم و ضروری است؛ زیرا پیشگیری قضایی در دستگاه اجرایی و قانونی باعث ارباب و وحشت مجرمان به خصوص مجرمان بالقوه می‌شود و تا حد زیادی از ارتکاب جرم و تکرار جرائم جلوگیری می‌کند. تدوین لوایح مناسب در راستای تصحیح سیاست جنایی و اصلاح قوانین با نگرش عالمانه و ناشی از آموزش‌های دینی مانند: بزه پوشی، جرم زدایی، کیفر زدایی و معایب کیفرها به منظور تدوین حقوقی می‌تواند بخشی از اقدامات دستگاه قضایی را در راستای پیشگیری از جرم و بزه شامل شود^{۴۴}.

پیشگیری انتظامی

وجود نقاط ضعف و تزلزل در هر جامعه‌ای، احساس امنیت خاطر را از سوی مردم خدشه دار می‌سازد. از آن جایی که گروهی از افراد ناسالم جامعه، رفتاری خلاف روال عادی و در تعارض با ارزش‌های اجتماعی دارند و به فراخور اندیشه و نیت خود، شرایط ضعف، تزلزل و بی‌ثباتی در بخش‌هایی از جامعه را فراهم می‌آورند، به همین دلیل به منظور جلوگیری از ناامنی و همچنین افزایش ضریب امنیت اجتماعی، دولت‌ها و نهادهای مسئول درصدد کنترل و کاهش جرائم از طریق اجرای برنامه‌های پیشگیری از جرائم برآمدند. پلیس و دستگاه انتظامی یکی از متولیان در راستای امنیت عمومی است که عمده وظیفه آن پیشگیری انتظامی می‌باشد^{۴۵}.

پیشگیری انتظامی عبارت است از: «مهار و کنترل جرم از طریق اقدامات پلیسی نظیر: افزایش گشت‌های انتظامی و حضور ملموس و مؤثر پلیس در سطح شهر در جهت جلوگیری از اعمال مجرمانه و کاهش تکرار جرم در چارچوب قانون. همچنین، بررسی روند بزهکاری و علل وقوع آن به منظور اتخاذ تدابیر مقابله با مجرم و انجام اقدامات فوری در امر مبارزه با بزهکاری و جرائم و همکاری با ارگان‌های مسئول در زمینه کاهش جرائم». پیشگیری انتظامی از آن جهت حائز اهمیت است که حافظ نظم و امنیت اجتماعی است.

در پیشگیری انتظامی، دولت و نهادهای مسئول مهم‌ترین نقش را در برقراری و حفظ امنیت دارند و حوزه کاری آن‌ها در چارچوب قانون است.

۱- یازرلو، رضا (۱۳۸۴) «بررسی عوامل مؤثر بر بزهکاری نوجوانان شهر گرگان»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد جامعه‌شناسی دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه علامه طباطبایی

۲- ولیدی، محمد صادق. (۱۳۷۴). حقوق جزای عمومی، جلد دوم، تهران: نشر داد.

پیشگیری عام

پیشگیری از بزهکاری در معنای عام شامل آن دسته از تدابیر و اقدام‌هایی است که از ارتکاب جرم جلوگیری می‌کند. به این ترتیب، هر اقدام واکنشی (کیفری) یا کنشی (غیر کیفری) مطابق این تعریف در گستره پیشگیری از بزهکاری قرار می‌گیرد. پیشگیری عام، پیشگیری جرم مدارانه است و محور آن بر نقش بازدارندگی، ارعاب انگیزی و عبرت آموزی کیفری بر عموم مردم استوار می‌باشد. در این نوع پیشگیری تلاش می‌شود تا با وضع قوانین، تعیین کیفر و اجرای آن در مورد مجرمان، از ارتکاب اولیه جرائم توسط افراد جامعه جلوگیری شود. در پیشگیری عام، ایجاد ترس و ارعاب، تهدید و کیفر و نگرانی از دست دادن اعتبار برای همه کسانی که به صورت بالقوه آمادگی ارتکاب جرم دارند مطرح می‌باشد. این سطح از پیشگیری، عموم افراد جامعه را افرادی در نظر می‌گیرد که به صورت بالقوه آمادگی برای ارتکاب جرم دارند؛ بنابراین کوشش می‌شود تا از طریق ارائه آگاهی عمومی از ارتکاب جرم در افراد جلوگیری شود^{۴۶}.

پیشگیری وضعی

پیشگیری وضعی در برگیرنده مجموعه اقدامات و تدابیر غیر کیفری است که از طریق از بین بردن یا کاهش فرصت‌های مناسب برای وقوع جرم و نامناسب جلوه دادن شرایط و موقعیت پیش جنایی، از ارتکاب جرم جلوگیری می‌کند. راهبردهای این شیوه، بخشی بر تغییرات محیطی، بخشی بر کنترل بزهکاران و بخشی نیز بر حفاظت از بزه دیدگان تمرکز یافته است. پیشگیری وضعی به عنوان یک نظریه علمی برای کاهش بزهکاری نخستین بار در دهه ۱۹۸۰ میلادی توسط کلارک، کورنیش و هی هیور مطرح شد. آنان در آثار خود همواره به اتخاذ تدابیر مناسب و به کارگیری اقدامات لازم به منظور کاهش فرصت‌ها و موقعیت‌هایی که موجب رفتار بزهکارانه می‌شود و همچنین تغییر رابطه بین بزهکار و بزه دیده تأکید کرده‌اند. این روش، شیوه ای از پیشگیری است که با تغییر وضعیت فرد در معرض بزهکاری و بزه دیدگی و یا تغییر شرایط محیطی مانند: زمان و مکان در صدد است از ارتکاب جرم توسط فرد مصمم به انجام جرم جلوگیری کند. در این روش، گاهی فرد در معرض بزه دیدگی مدنظر قرار گرفته و با حمایت از او یا آن چه در معرض وقوع جرم است، از تحقق عمل مجرمانه جلوگیری می‌شود. در مواردی نیز با تغییر شرایط محیطی اعم از: مکان و زمان، امکان تحقق جرم سلب یا وقوع آن دشوارتر می‌شود^{۴۷}.

پیشگیری وضعی شامل: از بین بردن کامل برخی از خطرات، کاهش بعضی از خطرات با کاستن از دامنه خسارت وارده، تقلیل برخی از خطرات به وسیله انجام اقدامات امنیتی مانند: نصب دوربین‌های مدار بسته یا افزایش تعداد افراد پلیس برای ترساندن و بازداشتن از ارتکاب جرم، انتقال برخی از خطرات به کمک وسایلی مثل: تسهیل بیمه و نظایر آن و پذیرفتن برخی از خطرات که اجتناب ناپذیر بوده و یا رفع آن‌ها هزینه‌های غیر قابل تحملی را تحمیل می‌کند، می‌باشد. این نوع پیشگیری با توجه به شرایط بزهکار، نوع جرم، اهداف و موضوع‌های جرم و خصوصیات بزه دیده، اقداماتی را به اجرا می‌گذارد که فرآیند آن‌ها موجب از بین رفتن و یا تضعیف موقعیت‌ها و فرصت‌های ارتکاب جرم خواهد شد. کاهش فرصت‌ها و موقعیت‌های ارتکاب جرم، با توسعه امنیت فیزیکی یا طراحی ساختمان و محله‌ها که در نهایت موجب خطرناک و پرهزینه شدن اعمال مجرمانه

۱- وبر، ماکس، اخلاق پروتستان و روح سرمایه داری، ترجمه عبدالمعبود انصاری، چاپ اول، تهران، سمت، ۱۳۷۱ ش

۱- نجفی، محمد حسن، (۱۳۶۷) جواهر الکلام فی شرح شرائع الاسلام، چاپ سوم، تهران، دارالکتب الاسلامیه

می‌شود، همراه است. در این روش از پیشگیری، مدیریت پیشگیری از جرم با تغییر و اصلاح روش زندگی افراد و محیط سکونت آن‌ها، به دنبال خنثی سازی عملیات مجرمانه است که در واقع این قبیل اقدامات مکمل کار پلیسی به شمار می‌آید. بنابراین پیش بینی، شناخت و ارزیابی خطر جرم و انجام اقداماتی برای رفع یا تقلیل آن را پیشگیری وضعی می‌گویند؛ که گاهی از آن تحت عنوان «مدیریت کردن خطر جرم» نیز نام می‌برند

به نظر می‌رسد در جرائم جنسی، پیشگیری وضعی مؤثرتر باشد؛ چرا که در این دسته از جرائم اولاً بالا بردن ضریب ایمنی بزه دیده بسیار آسان تر از منصرف کردن بزهکار از ارتکاب جرم است که تحت تأثیر امیال و غرایز درونی طبیعی کنترل نشده اقدام به تجاوز جنسی می‌کند، ثانیاً به خاطر تبعات بسیار منفی این جرم بر روحیه و روان بزه دیده و نگرانی بزه دیدگان بالقوه به ویژه زنان از این موضوع، می‌توان به شکل فعال تری از بزه دیده احتمالی برای پیشگیری کمک گرفت^{۴۸}.

عوامل مؤثر در بروز جرم

عوامل زیستی

تأثیر زیست شناختی وراثت و انتقال خصوصیات جسمانی، عقلانی و هوش والدین و اجداد انسان از دیرزمان موضوع مطالعه روان شناسان و علمای اخلاق بوده است. این موضوع تحت عنوان «وراثت عقلی و اخلاقی» مورد بررسی واقع شده است. در بین دانشمندان علوم زیستی و وراثت، لمبرزو یکی از پیشگامان این نظریه می‌باشد. این دانشمند با آزمایش‌های متعدد و مطالعات طولانی بر روی ۳۸۳ جمجمه جنایتکاران ایتالیایی و ۵۹۰۷ بزهکار زنده نتیجه گیری نمود که برخی اختلالات بیولوژیکی علت بزه این افراد می‌باشد. وی بر اساس این آزمایش‌ها فرضیه «جانی» را ارائه داد. بررسی‌هایی که به منظور تأیید نظریه لمبرزو ارائه شد مربوط به دوقلوهای یک تخمکی بود. طبق بررسی‌های متعدد مشخص گردید که دوقلوهای یک تخمکی دارای شباهت‌های رفتاری بسیاری می‌باشند (۶۷/۳٪)، در حالی که در دوقلوهای دوتخمکی این میزان بسیار کمتر بوده است (۳۲/۱۷٪).

عوامل درونی

رفائل گاروفالو (۱۹۷۸) از معتقدان تأثیر عوامل روانی در ارتکاب بزه می‌باشد. بررسی و شناخت عوامل روانی جرم مربوط به دانش روان شناسی جنایی است. از جمله رسالت‌های این دانش بررسی منش و شخصیت بزهکار و ارزیابی گرایش‌های ضداجتماعی و مطالعه روان خودآگاه و ناخودآگاه آنان به منظور تعیین مسئولیت اخلاقی و اجتماعی‌شان است. در مطالعه ای که جرم شناسان دانمارکی انجام دادند به این نتیجه رسیدند که ۷۵ درصد مجرمان ۱۸ تا ۲۵ سال دارای بیماری روانی بودند. آنان همچنین دریافتند که ۷۹ درصد مجرمان به بیماری‌ها و اختلالات روانی از قبیل نورو، سایکوز و روان پریشی مبتلا هستند.^{۴۹}

بر اساس دیدگاه روانکاو فروید، خانواده و والدین کودک نقش بسیار بزرگی در ساختن شخصیت معتدل و استوار انسان دارند؛ زیرا چنانچه سیر طبیعی رشد کودک تا پنج سالگی تکمیل نگردد و در طی یکی از مراحل، توقف حاصل شود، این امر

۱- نجفی ابرندآبادی، علی حسین (۱۳۷۰) «بزهکاری و شرایط اقتصادی»، مجله تحقیقات حقوقی، ش ۹

۱- کارولین، بی. رز، جامعه شناسی: بررسی انسان در جامعه، ترجمه ناصر رحیمی، تهران، ابن-سینا، (۱۳۵۳)

سبب بروز اختلالاتها و واکنشهای ضداجتماعی در رفتار آدمی خواهد شد. بر طبق دیدگاه روان شناسان، در تحلیل شخصیت بزهکار تمایلات و انگیزه‌های ناخودآگاه جایگاه مهمی دارند. از نظر این اندیشمندان مجازات افرادی که به علل اختلالات روانی مرتکب بزه می‌شوند نه تنها مثمرتر نیست، بلکه آنان را به سوی جرایمی تازه نیز سوق می‌دهد.^{۵۰}

عوامل اجتماعی

برخی از دانشمندان عوامل محیطی و اجتماعی را منشأ پدیده جرم تلقی نمودند. به نظر این دانشمندان، جرم پدیده‌ای نیست که عوامل و شرایط جسمانی و روحانی افراد در آن تأثیر داشته باشد، بلکه عامل جامعه و محیط سبب بروز جنایت می‌گردد.

دکتر لاکاسانی (۱۸۴۳ - ۱۹۲۴ م) رئیس مکتب محیط اجتماعی، تنها عامل محیطی و فرهنگی را موجب جرم معرفی نموده است. به نظر این دانشمند، همان گونه که هر میکروب در شرایط و محیط خاصی اجازه رشد و نمو و تکثیر می‌یابد، پدیده جرم نیز در محیط و فرهنگ مربوط به خود زاییده می‌شود. از نظر دکتر لاکاسانی، منشأ پدیده جرم تنها عوامل زیستی - روانی است. مارکی نیز پدیده جرم را ناشی از وضعیت نابهنجار اقتصادی می‌داند. مکتب سوسیالیست او جامعه اشتراکی را به عنوان جامعه ایده آل معرفی می‌کرد که طبق نظر آنان جرم زاییده نظام سرمایه داری است. بنابر نظر محققان جرم شناسی، در بروز پدیده جرم عوامل پیچیده زیستی - روانی - اجتماعی دخالت دارند.^{۵۱}

عوامل جرم زای اجتماعی

نابهنجاری خانوادگی

خانواده از جمله عوامل اساسی شکل‌گیری شخصیت و منش فردی و اجتماعی کودک است. از دیدگاه کودک، والدین مهم‌ترین و ارزنده‌ترین الگوهای جهان هستند.

کودک به موازات فراگیری زبان و نمود ارتباط با محیط و اعضای خانواده و جامعه، آداب و رسوم و خلیات خانواده خود را کسب می‌کند و آن‌ها را جزء شخصیت و منش خود می‌سازد. رفتار خشونت آمیز والدین در خانواده با کودک و نیز با همدیگر، این عقیده نادرست را در ذهن کودک بارور می‌سازد که در جامعه هم خشونت و جدال حلال مشکلات است. به نظر جرم شناسان، خانواده از جمله محیط‌های اجتناب‌ناپذیر و نخستین کودک است. خانواده از آن رو محیط حتمی تلقی شده که کودک در انتخاب آن نقشی ندارد. رفتارهای آتی کودک تا حد زیادی ناشی از برخوردهای ناسالم پدر و مادر نسبت به کودک در سال‌های اولیه زندگی است.

از مهم‌ترین ارزش‌هایی که لازم است کودک در محیط خانواده فرا گیرد عشق و محبت است. والدین باید با رفتار عطفوت آمیز و انسانی خود کودکان را از عشق و محبت و ایثار و گذشت سرشار نموده و آن‌ها را در گسترش و اشاعه این ارزش‌های والای انسانی در جامعه یاری دهند.^{۵۲}

ویژگی‌ها خانواده‌های بزه پرور^{۵۳}

۲- کمپ، استوارت (۱۳۷۰). روانشناسی اجتماعی کاربردی، ترجمه فرهاد ماهر، انتشارات آستان قدس رضوی، چاپ دوم
۳- کریمی، محمد مهدی، و پورمند، محمد (۱۳۸۰)، مبانی فقهی اقتصاد اسلامی، چاپ اول، تهران، سمت،
۱- کلارک، رونالدو مارکس فلسون، نقش فرصت ارتکاب در پیشگیری از جرم، مترجم، غلامرضا محمد نسل، پلیس و پیشگیری از جرم (مجموع مقالات) تهران، دفتر تحقیقات کاربردی، پلیس پیشگیری ناجا. (۱۳۸۷)،

۱. رایج بودن بزهکاری و میگساری؛
۲. طلاق یا مرگ یکی از والدین (از هم پاشیدگی خانواده)؛
۳. عدم مراقبت کافی از فرزندان به دلیل جهل یا تعدد والدین؛
۴. نامطلوب بودن فضای خانواده (تبعیض، افراط و تفریط، خشونت و...)
۵. تفاوت و گونه‌گونی زیاد خانواده از نظر نژادی و مذهبی؛

محرومیت اقتصادی و فقر

مطالعه اجمالی تاریخ نشان می‌دهد که آدمی در هر شرایط و موقعیتی به منظور بقای موجودیت خود، در تلاش برای کسب امکانات مادی بوده است. از این رو، مسئله تأمین معاش در معنای عام کلمه از مهم‌ترین مسائل زندگی محسوب شده است. فقر و محرومیت زائیده روابط ناسالم و نیز غیرعادلانه نظام اقتصادی حاکم بر جامعه است. مطالعه متون اسلامی نشانگر تأکید تأثیر فقر و محرومیت در نابهنجاری‌های روانی و انحرافات و تبهکاری‌هاست.

حضرت علی (علیه السلام) فقر را موت اکبر و دیوار کفر معرفی نموده است. بنابراین، فقر و محرومیت می‌تواند موجب نابسامانی‌ها و افزایش جرائم، بخصوص جرائم علیه اموال گردد. رسالت دین عبارت است از کنترل غرایز و احساسات آدمی.^{۵۴}

تبعیض و نابرابری در اعمال قانون

از نظر جرم شناسان یکی دیگر از عوامل جرم زای اجتماعی، نابرابری در اعمال قانون است. اگرچه قانون اساسی همه افراد را در مقابل قانون متساوی الحقوق معرفی کرده است، اما جامعه در عمل شاهد و ناظر عملیات و جرائم سنگین برخی افراد ذی نفوذ است بدون آنکه مورد تعقیب قرار بگیرند. بعضی از شخصیت‌های حقیقی و حقوقی با استفاده از موقعیت‌ها و نیرنگ‌ها، بسیاری از منابع را به خود اختصاص داده و مرتکب سوء استفاده مالی می‌گردند. اینان به نحوی از زیر بار قوانین مالیاتی شانه خالی می‌کنند و مرتکب تقلب در دفاتر مالیاتی می‌شوند.

در جرم شناسی به این مجرمان «جنایتکاران یقه سفید» می‌گویند. مردم با ملاحظه این گونه افراد و سکوت دستگاه قضایی در مورد آنان اعتقاد و اطمینان خود را نسبت به عدالت و قانون از دست می‌دهند.

اسلام و اصل پیشگیری از وقوع جرائم

دین مبین اسلام، به پیشگیری بیش از اصلاح، اهتمام دارد. به همین دلیل، قبل از همه به عوامل به وجود آورنده و زمینه‌های گناه و جرم توجه کرده و برای مقابله با آن‌ها، با واقع‌بینی تمام، چاره اندیشی کرده است. شاید مهم‌ترین و پربارترین بخش از تأکیدات اسلام، روی همین بُعد است.

برخی اندیشمندان غربی درباره ارزش‌های دینی و باورهای مذهبی برای انسان، اظهار می‌دارند:

دین و باورهای دینی، انسان را به فلسفه حیات مسلح می‌کند و به عقل وی، روشننگری لازم را می‌بخشد. نقش دین برای فرد، مانند نقش قطب نما برای کشتی است، یعنی در دریای زندگی، جهت و راهنمایی در اختیار او قرار می‌دهد.

۲- کمپ، استوارت (۱۳۷۰). روانشناسی اجتماعی کاربردی، ترجمه فرهاد ماهر، انتشارات آستان قدس رضوی، چاپ دوم
۱- مریدی، سیاوش و نوروزی، علیرضا، (۱۳۷۳) فرهنگ اقتصادی، چاپ اول، تهران، موسسه کتاب پیشبرد و انتشارات نگاه

دین بر اراده انسان تأکید دارد و آن را تقویت می‌کند تا به فرمان عقل، گردن نهد.

دین، نیازهای اساسی روح، به‌ویژه نیاز به عشق و جاودانگی را تحقق می‌بخشد. چنین بر این باورند که این یاری‌ها، آرامش روح، سازگاری معنوی و قدرت مقاومت در برابر خطرات را به وجود می‌آورد.^{۵۵} آثار اجتماعی دین، شامل تأثیر آن بر خانواده و تربیت فرزندان است. مطالعات نشان می‌دهد که ازدواج‌های بین افراد متدین، رضایت بخش‌تر است و کمتر در معرض طلاق قرار می‌گیرند. از سوی دیگر، عقاید دینی، مشوق یک عشق سالم و متوازن به خدا، خود و دیگران است. اعتقاد به تجدید حیات انسان پس از مرگ و بازگشت به سوی خداوند و رسیدن به نتیجه اعمال و رفتاری که در حیات مادی از انسان سر زده است، یکی از مؤثرترین اعتقادات و باورهای دینی پیشگیرانه است. آن چنان که خداوند می‌فرماید:

«سَيَصِيبُ الَّذِينَ أَجْرَمُوا صِعَارٌ عِنْدَ اللَّهِ وَ عَذَابٌ شَدِيدٌ» (سوره انعام، آیه ۲۴).

ترجمه: «به زودی مجرمان را خدا خوار سازد و عذابی سخت بر آنان فرو فرستد».

هم‌چنین، باور به مبدأ و معاد و تبیین فلسفه حیات و هدف از آفرینش، انسان را در صراط مستقیم قرار می‌دهد و از هر گونه لغزش و انحراف، حفظ می‌کند. اعتقادات دینی با معنا بخشیدن به زندگی انسان، او را از احساس بی‌هویتی و پوچی در زندگی، که می‌تواند منشأ گسستگی از ارزش‌های انسانی باشد، دور می‌کند و با امید بخشیدن به انسان، او را در برابر ناملایمات و سختی‌های زندگی، مقاوم و استوار می‌نماید.

مکتب متعالی اسلام، رسالت خود را در رشد و تعالی معنوی و مادی انسان و سعادت دنیوی و اخروی او می‌داند؛ چنان که پیامبر (ص) در تبیین هدف مهم رسالت خود می‌فرماید:

«إِنَّمَا بُعِثْتُ لِأَتَمِّمَ مَكَارِمَ الْأَخْلَاقِ»

ترجمه: «من برای تکمیل مکارم و فضایل اخلاقی در جامعه مبعوث شدم».

در نظام سیاست جنایی اسلام، ابتدا پیشگیری اجتماعی، پس از آن به پیشگیری وضعی و سپس تدابیر کیفری توجه می‌شود. این هر سه که از نظر اولویت به ترتیب ذکر شده‌اند، از نظر اجرا هر سه مکمل یکدیگرند و باید همزمان به اجرا درآیند. امام علی (ع) در فرازهای مهم نامه ۵۳ نهج‌البلاغه به یکی از استانداران خود، ابتدا به رفع مشکلات اجتماعی، اقتصادی و غیره توصیه می‌کنند و سپس، در مرحله دوم، به موضوع نظارت، کنترل و مراقبت تأکید فرموده و سرانجام در مرحله سوم، به مجازات و اجرای دقیق مقررات کیفری درباره مجرمان و خائنان به مردم، سفارش می‌کنند در سیاست جنایی اسلام، پیشگیری از جرم صرفاً یک وظیفه حاکمیتی در جامعه نیست، بلکه در ساختار این سیاست جنایی، پاسخ‌ها و واکنش‌ها به پدیده مجرمانه، هم از مراجع دولتی و هم از مراجع اجتماعی صادر می‌شود، با تفکیک مراجع دولتی از مراجع اجتماعی، میزان احترام به آزادی‌های فردی در هر سیاست جنایی سنجیده می‌شود بنابراین، مبنای پیشگیری وضعی در سیاست جنایی اسلام این است که «دفع المنکر» و پیشگیری از جرم به هر طریق مشروعی، لازم و ضروری است و یکی از روش‌های مؤثر و شرعی در رسیدن به این هدف، تدابیر پیشگیری وضعی یا «تَعْجِيزُ الْفَاعِلِ» است.^{۵۶}

۱- علیزاده، مهدی. (۱۳۸۲) نقش اسلام در پیشگیری و کاهش بزهکاری. چاپ اول، مشهد: دانشگاه علوم اسلامی رضوی.

۱- علیزاده، مهدی. (۱۳۸۲) نقش اسلام در پیشگیری و کاهش بزهکاری. چاپ اول، مشهد: دانشگاه علوم اسلامی رضوی.

شیوه‌های صحیح مقابله با بزهکاری در دین اسلام

شناخت و استدلال

اهل بیت (ع) انسان‌ها را دارای عقل و خلاق و مبتکر در نظر می‌گیرند که برای رفتارهایش توجیه عقلانی جستجو می‌کند.

شیوه موعظه

برای تربیت و تعالیم آموزه‌های دینی گاه از طریق موعظه و نصیحت بالحنی آکنده از مهر و محبت و دلسوزی به راهنمایی فرزندان خود همت گماشته‌اند.

الگوپذیری

یکی از بهترین راه‌های تربیت اجتماعی ارائه الگوی مناسب و شایسته است قرآن کریم وجود مقدس پیامبر ابراهیم را بهترین الگوی انسان‌ها بیان می‌کند و در آیه ۲۱ سوره احزاب می‌فرماید ((لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ)) و بطور کلی الگوها نقش تعیین کننده ای در رشد و پدیده‌های اجتماعی انسان‌ها دارند و معمولاً انسان می‌پسندد در تمام گفتارها کردارها حرکات و سکنات از مقتدا و الگوی خود پیروی نماید.

رعایت اعتدال

انسان‌ها دارای ابعاد و حوزه‌های متعددی در رفتار اجتماعی است که دل باختگی به برخی عرصه‌ها و غفلت از دیگر موارد موجب رشد نامتعادل و در نتیجه نقصان شخصیت اجتماعی خواهد شد انسان در زندگی با کارها، عبادت، درس خواندن، دوستی، تفریح، مسافرت روبرو است و قرار دادن هر یک در جایگاه خود می‌تواند زندگی شیرین و آرام در عین حال با نشاطی را برای انسان به همراه داشته باشد.

مشورت

مشورت در کارها موجب شکوفایی استعدادهایی درون افراد شده زمینه الفت و مهربانی آن‌ها آماده می‌سازد باید به جوانان آموخت در امور پیچیده اجتماعی از سر خامی برخوردار نکنند و پیوسته از نظرات و افکار دیگران استفاده نمایند. اسلام بیش از همه به اصلاح و تربیت افراد و سوق دادن آن‌ها به اخلاق و کارهای نیک و جلوگیری انسان‌ها از ارتکاب جرم و گناه اهتمام ورزیده تا جایی که رسالت اصلی قرآن هدایت و اصلاح جامعه انسانی قلمدار شده است^{۵۷}.

اصلی‌ترین و مهم‌ترین آموزه اسلام برای پیشگیری اجتماعی از جرائم

دین با و پرورش روحیه دینی و اجتماع

آموزه و باورهای دینی و ترویج و تقویت آن‌ها افزون بر اینکه رشد و تعالی معنوی انسان را تضمین می‌نماید او را به هدف والایی که برای آن خلق شده است نزدیک می‌کند نقش چشم‌گیری در کاهش و پیشگیری از وقوع جرم و انصراف درونی افراد

۱- شجاعی زند، علیرضا، (۱۳۸۸) جامعه‌شناسی دین، تهران، نشر نی.

از اعمال مجرمانه و تبهکارانه دارد حتی افراد را از دست زدن به اعمالی که دور از شأن و منزلت انسانی آن‌هاست باز می‌دارد در مقابل باید گفت منشأ بسیاری از جرائم و گناهان نبود و یا ضعف دین داری افراد می‌باشد. ایمان و عمل صالح موجب رشد انسان را فراهم می‌سازد و آفاتی مانند خود پرستی، حب دنیا یا دنیا زدگی غفلت، تکبر و خود بر تربیتی، تقلید و شخصیت زدگی، سخن بدون علم، پیروی از ظن و گمان، کتمان حق، مجادله با حق، هوا و هوس‌های برونی، قساوت قلب، از خود بیگانگی، عناد جویی خود ستایی را سبب می‌شود که انسان را از رشد و کمال باز مانده و در نتیجه بزه کاری سوق داده می‌شود.^{۵۸}

علم و یقین به معارف الهی

عواملی همچون علم و یقین به معارف الهی، اعتقاد به علم نامحدود الهی، ایمان و التزام عملی به توحید در عبادت ایمان به معاد و دادگاه عدل الهی نقش مهمی در پیشگیری و کاهش جرائم و مفاسد دارد. نتیجه گیری: علمای تعلیم و تربیت بر نقش مؤثر تربیت دینی در امنیت اجتماعی و بدنبال آرامش انسان‌ها و ایجاد رابطه مثبت با دنیای پیرامون اذعان دارند. حس پذیرش ارزش‌ها و معنویات طبیعتاً در تمام انسان‌ها وجود دارد شاید این نیرو در بعضی ادوار ضعیف شود ولی هرگز خاموش نمی‌شود در جوانی مخصوصاً به علت پرداختن فرد به مسائل مختلف و بروز احساسات و غرایز دیگری در دوره ممکن است در افرار کاسته شود.

تاکید بر نقش خانواده

خانواده نقش مهم و اساسی در متدین کردن فرزندان خود دارد و تربیت بدنی از یک طرف موجب پالایش درون انسان‌ها می‌شود و از طرف دیگر بر حالات بیرونی آن‌ها اثر گذاری و سپس وقتی دین در قالب آموزش مؤثر به عنوان پایگاه‌های تعالی بخش و پناه گاهی امن و مؤثر برای افراد تجلی یافت بسیاری از خطرات اجتماعی مانند اعتیاد به مواد مخدر و روان گردان‌ها مشروبات الکلی، بزهکاری، مفاسد اخلاقی از بین می‌برد.^{۵۹}

مراقبت از برنامه‌های مذهبی

مراقبت از برنامه‌های مذهبی جوانان و نوجوانان تذکر به موقع و وا داشتن آنان به این امور لازم و حتمی است و هر اندازه این کنترل ها غیرمستقیم و هنرمندانه باشد مفیدتر است برگزاری کلاس‌های گفتمان دینی و برنامه ریزی جهت اوقات فراغت نوجوانان و جوانان در مساجد در جهت ایجاد انگیزه و تقویت باورهای مذهبی می‌تواند تاثیرات فراوانی در پیشگیری از جرم در جامعه داشته باشد. استفاده مناسب از مناسبت‌ها و ایام الله خصوصاً ماه محرم، رمضان و برنامه ریزی صحیح در خصوص حضور جوانان می‌تواند تاثیرات سازنده ای و پیشگرانه در رفتار جوانان داشته باشد.^{۶۰}

۱- سلیمی، علی. (۱۳۸۰). جامعه شناسی کجروی. قم: انتشارات حوزه و دانشگاه.

۲- السان، مصطفی، (۱۳۸۷)، پیشگیری چند نهادی از جرائم شهری، فصلنامه مطالعات پیشگیری از جرم، سال سوم، شماره نهم.

۱- ساروخانی، باقر. (۱۳۷۰)، دایره المعارف علوم اجتماعی، تهران، انتشارات کیهان، چاپ اول.

پیشگیری از آسیب‌های اجتماعی در آموزه‌های دینی

نگاه دین اسلام به جرم و بزه نگاهی مترقی و انسان محور است و در تمامی فروض آن، هم جنبه‌های فردی و هم جمعی مورد توجه شارع مقدس قرار گرفته است. بنابر این می‌توان نگاه دین اسلام را نسبت به پدیده جرم و پیشگیری از آن به عنوان یک نگاه مکتبی مد نظر قرار داد و بر پایه قرآن و سنت جرم و بزهکاری را از طریق عقلی، منطقی و نگاهی واقع بینانه تبیین نمود.

دین مبین اسلام نیز همواره بر تربیت فرزندان سالم و ایجاد جامعه ای سالم و حیات پاک (حیات طیبه) تاکید داشته است. از طرف دیگر نسبت به پیشگیری از آسیب‌های اجتماعی بسیار حساس بوده و هست. بدین منظور در آموزه‌های دینی اسلام بمنظور پیشگیری از آسیب‌های اجتماعی مواردی به شرح زیر مورد توجه است:

وام از طریق قرض الحسنه

انفاق و احسان

امر به معروف و نهی از منکر

در این خصوص منابع دینی اسلام تاکید فراوانی دارند. و پیغمبر اکرم (ص) فرموده است: "به کار نیک فرمان دهید و از کار زشت دیگران را باز دارید و ترک این دو وظیفه موجب تسلط اشرار و سبب عدم اجابت دعای اخیار می‌شود.

تأمین شرایط و امکانات کار برای همه

تقویت ایمان به خدا و پیامبر و روز حساب

دین مبین اسلام به مسئولیت پدران و مادران در تربیت دینی جوانان تاکید کرده است. از آنجایی که نوجوان و جوان در مرحله شک و تردید به سر می‌برد و از همه دشوارتر اینکه در حال شدن و شکل گیری است، لذا بی توجهی و بی دقتی موجب می‌گردد آبروی خانواده خود را بر باد بدهد. بنابر این می‌توان گفت: هدف دین اسلام به سعادت رساندن و تکمیل انسان است.^{۶۱}

به طور خلاصه تنها از طریق عمل کردن به دستوره‌های دینی است که افراد انسانی حیات و زندگی تازه ای به دست می‌آورند. چنانچه خداوند در قرآن می‌فرماید:

من عمل صلحا من ذکر او انثی و هو مؤمن فلنحییه حیوه ولنجزینهم اجرهم باحسن ما کانوا یعملون (نحل، ۹۷).
به آنان که به شایستگی عمل کنند، (اعم) از مرد و زن حیاتی پاکیزه می‌بخشیم، و به قیاس بهترین اعمالشان به آنان پاداش خواهیم داد.

بنابر این می‌توان گفت که نگاه دین اسلام به پدیده‌ی جرم نگاهی انسان محور و جامع است. هر چند که گفته می‌شود، جوامعی که مبتنی بر همبستگی مکانیکی هستند، نگاه به جرم نگاهی تنبیهی است نه ترمیمی. واز آنجا که نظام‌های مکانیکی عموماً در جوامع سنتی و تحت نفوذ دین هستند، لذا نوع برخورد با جرم در جوامع دینی، برخوردی سخت گیرانه است. لذا با

۱- زرهانی، احمد (۱۳۸۰) مروری بر عوامل مؤثر در تربیت دینی با تاکید بر روش آموزش مشارکتی و فعال، نگاه به رویدادهای آموزش و پرورش وزارت آموزش و پرورش سال دهم شماره ۱۸۰

تبدیل جوامع توسعه نیافته به جوامع توسعه یافته از کارکردهای نهاد دین، کاسته خواهد شد. اما باید گفت: دیدگاه‌های اسلامی که در بردارنده هر دو نگرش فرد گرایانه و جامعه گرایانه نسبت به امور گوناگون است، از دستورات جامعی برای پیشگیری از آسیب‌های اجتماعی نیز برخوردار است. از مصادیق این امر کاهش انحرافات اجتماعی در ماه مبارک رمضان می‌باشد.^{۶۲}

مطالعات محدودی که در زمینه جرم انجام شده، نشان می‌دهند که بین جوامع اسلامی و سایر جوامع، در میزان جرائم و پنداشت سخت گیرانه نسبت به جرم، تفاوت‌هایی وجود دارد. بر اساس آمارهایی که سالانه منتشر می‌شوند، کشورهای اسلامی تا امروز جزء گروه کشورهای با نرخ پایین جرم شناخته شده‌اند. و در این زمینه پژوهشگران برای تبیین تفاوت در میزان جرم و نگرش مسلمانان دو عامل فرهنگی و اقتصادی را به عنوان عوامل مؤثر معرفی کرده‌اند.^{۶۳}

راهکارها و تدابیر پیشگیری از جرم در اسلام

عبادت خداوند

یکی دیگر از راههای پیشگیری از جرم در ادبیات دینی اسلام عبادت خداوند یکتاست. در این آیه کریمه ای مردم پروردگارتان را عبادت کنید شاید پروا پیشه شوید، به صراحت راه پیشگیری از جرم را عبادت پروردگار دانسته که سبب ایجاد پروا در افراد می‌شود. و یا در آیات دیگری آمده است «إِلَّا بِذِكْرِ اللَّهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ وَأَذْكُرُوا اللَّهَ كَثِيرًا لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ» (کهف، ۴۹). بنابر این باید گفت که مطمئن‌ترین و مهم‌ترین راه پیشگیری از انحرافات و آسیب‌های فردی و اجتماعی ذکر و یاد خداوند است.

روی آوردن به نماز

روی آوردن به نماز از دیگر راههای مطمئن جهت پیشگیری از جرم بحساب می‌آید. چنانچه از این آیه بر می‌آید ان الصلوة تنهى عن الفحشا والمنکر: برآستی نماز انسان را از زشتی‌ها باز می‌دارد. نماز بدلیل اینکه جنبه اصلاحی و درمانی دارد نیز مورد توجه است. معاد اندیشی، از جمله راههای دیگری است که می‌تواند در کاهش جرائم نقش مهمی ایفا نماید. با این نگرش است که انسان از غفلت و وانهادگی دور می‌شود. در قرآن کریم آمده است هرکس به اندازه ذره ای کار خیر انجام دهد آن را می‌بیند و هرکس به اندازه ذره ای بدی کند آن را می‌بیند.^{۶۴}

۲- روزبه، عبدالله (۱۳۸۷)، عوامل مؤثر در پیشگیری وضعی از سرقت موتور سیکلت در حوزه کلانتری هشتم فاتب در سال ۱۳۸۶، پایان نامه کارشناسی ارشد دانشگاه علوم انتظامی،

۱- رهنمایی، محمد تقی (۱۳۷۷)؛ تهران، مجله پژوهش‌های جغرافیایی، انتشارات موسسه جغرافیا، دانشگاه تهران.

۲- رشادتی، جعفر. (۱۳۸۷). پیشگیری از جرم در قرآن. تهران: دفتر تحقیقات کاربردی ناجا.

یاد کردن مرگ

از اینروست که علی (ع) می‌فرماید: پس هرگاه شهوت‌ها به شما روی آورند، مرگ را بسیار یاد کنید که یاد مرگ برای پند آموزی کافی است و رسول خدا (ص) اصحاب خود را پیوسته به یاد مرگ سفارش می‌کرد و می‌فرماید: مرگ را بسیار یاد کنید که همانا مرگ نابود کننده لذت‌ها و جدا کننده شما از شهوت‌ها است.

توجه به ابعاد هدایتی و ارشادی

توجه به ابعاد هدایتی و ارشادی از مهم ترین عواملی است که دین اسلام به آن توجه خاصی نموده است.

توجه به عدالت اجتماعی از جمله عدالت اقتصادی

توجه به عدالت اجتماعی از جمله عدالت اقتصادی، از جمله عوامل اساسی در پیشگیری از جرم محسوب می‌گردد. اگر فقر از دری وارد شود ایمان از در دیگر خارج می‌شود و اینکه پیامبر اکرم می‌فرمایند: خدایا من از مرگ به تو پناه می‌برم، بیانگر لزوم توجه جدی جامعه به این امر مهم است. توجه به توبه از جمله عوامل دیگری است که در قرآن کریم در بیش از ۹۰ آیه بیان شده است. و آن را مهم ترین عامل رهایی از دام گناهان و فساد و باعث رستگاری انسان می‌داند.^{۶۵}

توجه به خودشناسی و کمک به هویت یابی و تربیت شهروندی

توجه به خودشناسی و کمک به هویت یابی و تربیت شهروندی، از جمله مواردی است که می‌تواند در پیشگیری از آسیب‌های فردی و اجتماعی نقش اساسی ایفا نماید. اهمیت خودشناسی تا جایی است که از طریق خودشناسی می‌توان به خداشناسی دست پیدا کرد. از طرف دیگر هویت یابی می‌تواند عامل بسامانی اجتماعی گردد و جلو آشفته‌گی‌های فردی و اجتماعی را بگیرد. چرا که هویت، احساسی است که انسان نسبت به استمرار حیات روانی خود دارد. یگانگی و وحدتی که فرد در مقابل اوضاع و احوال متغیر خارج در حالت روانی خود احساس می‌کند از ویژگی‌های انسان مستحکم است. زیرا هویت پاسخ به این دو سؤال است که من کیستم؟ و من چیستم؟

تربیت شهروندی فرآیندی است که فرد انسانی را برای زیستن مسئولانه، خلاقانه، قانون مدارانه، ارزشمدارانه و آگاهانه در جامعه آماده می‌کند. از طریق گسترش دانایی محوری، برخورداری و آگاهی از ارزش‌ها و هنجارهای فرهنگی و اجتماعی، قانون مداری، عدالت و مشارکت و مسئولیت پذیری می‌توان به تربیت شهروندی سالم و جامعه ای سالم و حیاتی پاک مبادرت ورزید و در نتیجه به پیشگیری از آسیب‌های اجتماعی کمک کرد.

دین باوری و پرورش روحیه دین داری

آموزه‌ها و باورهای دینی و ترویج و تقویت آن‌ها علاوه بر اینکه رشد و تعالی روحی و معنوی انسان را تضمین می‌نماید و او را به هدف والایی که برای آن خلق شده نزدیک می‌کند، نقش خارق العاده ای در کاهش و پیش گیری از وقوع جرم و انصراف درونی انسان از اعمال مجرمانه و تبهکارانه دارد و حتی افراد را از دست زدن به اعمالی که دون شأن و منزلت انسانی آن‌هاست

۱- ربانی گلپایگانی، علی (۱۳۸۶) «تعریف دین از نگاه دین‌شناسان اسلامی»، کلام اسلامی، س ۱۵، ش ۵۸، ص ۳۴

باز می‌دارد. هر قدر عمق این باورها در وجود انسان بیشتر باشد به همان اندازه تأثیرگذاری آن‌ها بر رفتار انسان بیشتر خواهد بود. در مقابل، منشأ بسیاری از جرائم و گناهان، فقدان یا ضعف دین داری افراد می‌باشد. از این رو، متولیان فرهنگی و مذهبی برای تقویت هر چه بیشتر اعتقادات و ایمان مذهبی و جلوگیری از ضعف و افول آن‌ها، باید تدابیر و اقداماتی را اتخاذ نمایند. منابع دینی ما، بخصوص قرآن، به معرفی حقایق پرداخته‌اند که هم از بعد علمی و یقینی در اصلاح رفتار ما تأثیر اساسی دارد و از انحراف و کژروی انسان پیش‌گیری می‌کند و هم از بعد ایمانی و اعتقادی در رفتار و اعمال ما تأثیر ژرف و عمیقی دارد. در ذیل، به مهم‌ترین آن‌ها اشاره می‌شود.^{۶۶}

علم و یقین به حقایق و معارف

از بعد علمی، قرآن کریم حقایق نظیر وجود خدا را با آن اوصاف و ویژگی‌ها، معاد و پاداش و کیفر بر طبق اعمال خوب و بد انسان و... معرفی کرده است که هر انسان مسلمانی ملزم است به این حقایق و معارف بر اساس ادله عقلی متقن، علم و یقین پیدا کند؛ سپس نسبت به آن‌ها ایمان و باور عمیق داشته باشد. این علم و یقین در اصلاح رفتار و پیش‌گیری از انحراف و ارتکاب گناهان تأثیر بسزایی دارد؛ زیرا یکی از عواملی که در رفتار ما نقش تعیین‌کننده دارد، علم و آگاهی درست است. در واقع، این بینش ماست که به گرایش‌ها و رفتارهای ما جهت می‌دهد. نوع انتخاب هر کس در هر زمینه‌ای، بستگی تام به میزان بینش و آگاهی او دارد. به همین دلیل، قرآن دستور می‌دهد که تنها از علم و یقین پیروی کنید:

«وَلَا تُقَفِّ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ» (اسراء: ۳۶)؛

هرگز از چیزی که به آن علم نداری پیروی مکن.

این کتاب آسمانی بر اصلاح بینش‌ها و نگرش‌ها تأکید فراوانی کرده و از انسان‌ها خواسته است که گزینش‌هایشان مبتنی بر علم و آگاهی درست باشد نه از روی تقلید، (احزاب: ۶۷/ انبیا: ۵۳-۵۴). تعصب، (بقره: ۱۷۰)، لجاجت، ظن و گمان، (یونس: ۳۶/ نجم: ۲۸/ انعام: ۱۱۶) میل‌ها و هواهای نفسانی. قرآن کریم گرایش‌های مقلدانه، متعصبانه و لجوجانه را به شدت مورد نکوهش قرار داده است.

ایمان و التزام عملی به توحید در عبادت:

از نظر اسلام، مؤمن و موحد واقعی کسی است که علاوه بر اعتقاد راسخ به توحید ذاتی، صفاتی و افعالی، به توحید در عبادت و اطاعت خدا نیز ملتزم و پایبند باشد. تا انسان همه مراحل توحید را طی نکند، مؤمن و موحد واقعی محسوب نمی‌شود.

مفهوم توحید در عبادت این است که انسان اولاً، تنها خداوند را مورد پرستش، تقدیس و تنزیه قرار دهد؛ در غیر این صورت، از جرگه اهل توحید و حوزه اسلام خارج خواهد بود. و ثانیاً، باید در تمام امور زندگی مطیع و تسلیم محض در مقابل خداوند باشد

وَمَا أَمْرًا إِلَّا لِيَعْبُدُوا إِلَهًا وَاحِدًا لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ» (توبه: ۳۱)؛

۱- رشادتی، جعفر. (۱۳۸۷). پیشگیری از جرم در قرآن. تهران: دفتر تحقیقات کاربردی ناجا.

پیروی از شیطان، (یس: ۶۰) و هوای نفس (فرقان: ۰۴۳) با روح عبودیت و بندگی منافات دارد و همچنین فرمان بری و اطاعت بدون قید و شرط از افراد دیگر جایز نیست. قرآن در مذمت اهل کتاب می‌فرماید:

«اتَّخِذُوا أَحْبَابَهُمْ وَرَهْبَانَهُمْ أَرْبَابًا مِّن دُونِ اللَّهِ» (توبه: ۳۱)

طبیعی است وقتی انسان در مقام عمل، موخّد واقعی و مطیع اوامر و نواهی الهی باشد، از ارتکاب جرائم که به شدت با مقام عبودیت او تنافی دارد و مورد نهی خداست، خودداری می‌کند و در میدان تلاش و مسابقه به منظور دست یابی به مقام قرب الهی، به سوی نیکی‌ها و اعمال پسندیده می‌رود و به مرحله ای از رشد و تعالی معنوی می‌رسد که هرگز تمایل به ارتکاب گناه و جرائم در او پدید نمی‌آید.^{۶۷}

اعتقاد به آخرت و آثار آن در پیشگیری از جرم

مقصود از ایمان به عالم آخرت در مذاهب خصوصاً اسلام، این نیست که ما فقط به بقای روح بعد از مرگ معتقد باشیم و نظریه فلسفه مادی را که نافی روح مجردند نادرست بدانیم. بلکه مقصود باور داشتن روز قیامت و ایمان به ثواب و عقاب الهی است. باور داشتن روزی که مردم به فرمان حق زنده می‌شوند و در محکمه عدل الهی حضور بهم می‌رسند. باور داشتن روزی که پرونده عمل هر کس پیش رویش گشوده می‌شود و مشاهده می‌کند تمام کارهای روا و ناروا و کلیه اعمال کوچک و بزرگی که در طول عمر دنیایی خود انجام داده در آن ثبت شده است. مؤمنی که به روز جزا اعتقاد دارد در مهار کردن غرایز، اندازه گیری تمایلات و اجتناب از جرائم و گناهان از غیر مؤمن به قیامت به مراتب موفق تر است چرا که وقتی کسی به عالم آخرت یقین داشت و خود را در پیشگاه الهی مؤاخذه و مسئول دید همواره مراقب اعمال خویش است و نیازی به مراقبت پلیس انتظامی و ترس از قوانین جزایی ندارد. پنهان و آشکارش یکسان است همیشه و همه جا حقوق و حدود مردم را برای خدا رعایت می‌کند پیرامون معصیت نمی‌گردد و به انگیزه دینی، کوشش دارد که از مرز حق و عدالت قدمی فراتر نگذارد.^{۶۸}

نتیجه گیری

تدابیر پیشگیری اجتماعی از جرم نیز می‌توانند همانند تدابیر پیشگیری وضعی "انتشار منافع" را به همراه داشته باشند. به عنوان مثال تشویق نوجوانان به ادامه تحصیل موجب سازگاری بیشتر آنان با محیط مدرسه و تشکیل شبکه حمایتی از دوستان مدرسه ای خواهد شد. پدیده جابجایی در مورد پیشگیری از جرم کمتر اتفاق می‌افتد. در توضیح این نکته باید گفت که تدابیر پیشگیری اجتماعی از جرم نیز همانند پیشگیری وضعی از جرم ممکن است منجر به جابجایی جرم شوند. اما، تمرکز پیشگیری وضعی از جرم سطحی تر از پیشگیری اجتماعی است و عموماً کاری به این مط لب ندارد که چرا افراد مرتکب جرم می‌شوند. پیشگیری اجتماعی از جرم بیشتر به قلب مسئله جرم حمله می‌کند. در این صورت جابجایی (لااقل از حیث نظری) در پیشگیری اجتماعی کمتر از پیشگیری وضعی است زیرا جرم به عنوان پی آمد اجتناب ناپذیر سازمان اجتماعی تلقی نمی‌شود. بر عکس، جرم به عنوان محصول یک جامعه ستمگر، ناکارآمد و چندپاره است؛ مسئله ای که پیشگیری اجتماعی از جرم فعالانه به دنبال کاهش آن است. بررسی شیوه‌های جرم شناسانه موجود در دین مبین اسلام خود دریچه جدیدی را بر

۱- خمینی، سید روح الله، تحریرالوسیله، چاپ چهارم، تهران، مکتبه الاعتمادی، ۱۴۰۳ ق.

۲- آذربایجانی، مسعود و سید مهدی موسوی اصل، ۱۳۸۵، درآمدی بر روان‌شناسی دین، قم، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه و انتشارات سمت.

روی جرم‌شناسان و علاقمندان به این رشته از علوم کیفری می‌گشاید، در واقع در این نوع از جرم‌شناسی ما چیزهایی را مشاهده می‌نماییم که در سایر فرق جرم‌شناسی نمی‌توان آن‌ها را مشاهده کرد که از جمله آن‌ها گستردگی و شمول این مکتب است؛ که به صراحت می‌توان از آن به مکتب جرم‌شناسی اسلامی اشاره نمود که در بردارنده جرم‌شناسی پیشگیری، بالینی، جرم‌شناسی جامعه شناختی، جرم‌شناسی انسان شناسی، جرم‌شناسی اقتصادی، جرم‌شناسی فطرت گرا و... انواع دیگر است که در هیچ مکتب بشری تا بدین روز چنین چیزی مشاهده نشده است یا به این وسعت و گستردگی دیده نشده است.

به جرات می‌توان گفت که در دین مبین اسلام انعکاس جالبی از تمامی نیازهای جرم‌شناسی وجود دارد و رد واقع اسلام نه به یک بخش خاص بلکه به ابعاد گوناگون پرداخته چه از منظر فردی و چه اجتماعی، لذا آنچه که بیش از همه جلب توجه می‌نماید تطابق این سیستم با روحیات و فطرت انسان است و برای تمامی انسان‌ها چه در نظام اسلامی و چه در سایر نظام‌ها قابل اعمال است؛ نکته دیگر در این مورد تطابق از باب مقتضیات زمانی و مکانی است که نظریات مطروحه در قرآن و روایات هر چند که نزدیک به هزار و اندی سال پیش مطرح گشته‌اند لکن هنوز نیز نسبت نظریه‌های نوپای امروزی ارجحیت دارند، و هیچگاه نظریات امروزی چه از نظر وسعت و شمول و چه از نظر کارایی قابل مقایسه با نظریات مطروحه در جرم‌شناسی اسلامی نیستند.

بنابراین برخلاف پیشگیری وضعی، تدابیر پیشگیری اجتماعی به دنبال پیشگیری از جرم از طریق تحول اجتماعی به جای تغییر در محیط فیزیکی است. اقدامات پیشگیری اجتماعی ابزارهایی را برای تقویت الزامات عمومی، افزایش سطح کنترل اجتماعی و در نتیجه ممانعت از بزهکاری بالفعل یا بالقوه است. تدابیر پیشگیری اجتماعی از جرم می‌توانند بر کسانی که در خطر بزهکاری قرار دارند، تمرکز کنند تا آنان احساس انسجام بیشتری با جامعه پیدا کنند. به همین ترتیب تدابیر پیشگیری اجتماعی می‌توانند با هدف تقویت دفاع غیررسمی در جامعه برای مهار جرم بکار گرفته شوند. به عنوان مثال، هدف برنامه مراقبت محله‌ای، افزایش دفاع شخصی افراد در برابر جرم است. با مراقبت افراد نسبت به یکدیگر، الزامات اجتماعی تقویت شده و نظارت افزایش پیدا می‌کند. در نهایت، معلوم شده است که حاشیه نشینی، تبعیض و محرومیت اجتماعی اغلب در مرکز رفتار بزهکارانه قرار دارند

پیشنهادها

- ۱- استفاده از ظرفیت بسیار عظیم آموزه‌های دینی در امر پیشگیری از جرم و برقراری نظم و امنیت در سطح جامعه
- ۲- بهره‌گیری از نظرات، پیشنهادات و راهکارهای ارائه شده از سوی تعلیم دینی در پیشبرد اهداف سازمانی از جمله پیشگیری از جرم
- ۳- فراهم کردن زمینه مشارکت مردم با ایجاد اعتماد، صداقت، راستگویی
- ۴- بر گذاری نشست‌های علمی و صمیمانه متولیان دینی و مذهبی با مردم و سمن‌ها جهت آشنا نمودن آنان با موضوع پیشگیری اجتماعی
- ۶- تقدیر و تشویق افراد فعال جامعه در امر پیشگیری اجتماعی از جرم

- ۷- بسط و توسعه زمینه تحقیق و مطالعه در خصوص پیشگیری از جرم توسط آحاد مردم به ویژه سمن‌ها
- ۸- هشدار به خانواده‌ها و گروه‌های آسیب پذیر در جامعه مانند نوجوانان و...
- ۹- ارائه آموزش‌های همگانی در رسانه‌های گروهی به شهروندان
- ۱۰- تلاش برای تثبیت رویه‌ها و قوانین همرا با تعالیم دینی.
- ۱۲- ارائه الگوی استاندارد آموزش پیشگیری اجتماعی
- ۱۳- آموزش‌های اولیه و اصولی نیروها و متخصصان در زمینه پیشگیری اجتماعی
- ۱۴- ارتقا سطح آگاهی‌های مردم از طریق بروشور، تراکت، رسانه‌های

منابع فارسی

- ۱- ابراهیمی، علیرضا (۱۳۸۵)، بررسی عوامل مؤثر در پیشگیری وضعی از بزهکاری خودرو در شهرستان کرج، پایان‌نامه کارشناسی ارشد دانشگاه علوم انتظامی.
- ۲- ابن منظور مصری، جمال الدین محمدبن مکرم، (۱۴۱۰) لسانالعرب، چاپ اول، بیروت، دارالفکر
- ۳- احمدی، احمد، (۱۳۷۴)، روان شناسی نوجوانان و جوانان «انتشارات نخستین، تهران
- ۴- ادوین ساترلند، (۲۰۰۱)، محیط مجاور
- ۵- اسماعیل خو، علی (۱۳۸۷)، بررسی علل گرایش به بزهکاری وسایل نقلیه (اتومبیل) در تهران بزرگ، پایان‌نامه دوره کارشناسی ارشد دانشگاه علوم انتظامی.
- اسماعیلی چوکلائی، محمد و حشمت الله عباسی (۱۳۸۹) آموزش و خانواده
- ۶- ایروانی، جواد (۱۳۸۴)، اخلاق اقتصادی از دیدگاه قرآن و حدیث، چاپ اول، مشهد، انتشارات دانشگاه علوم اسلامی رضوی،
- ۷- اینگلهارت، رونالد. (۱۳۷۳)، تحول فرهنگی در جوامع پیشرفته صنعتی، ترجمه مریم وتر. انتشارات امیرکبیر، چاپ اول.
- ۸- آذربایجانی، مسعود و سید مهدی موسوی اصل، (۱۳۸۵)، درآمدی بر روان‌شناسی دین، قم، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه و انتشارات سمت.
- ۹- آزادی، علی، (۱۳۸۲)، تجزیه و تحلیل سیستمی فرآیند رسیدگی به بزهکاری و کشف خودرو در شهر کرج، پایان‌نامه کارشناسی ارشد دانشگاه علوم انتظامی.
- ۱۰- آلستون، پیتز، (۱۳۷۶)، دین و چشم‌اندازهای نو، ترجمه غلامحسین توکلی، قم، دفتر تبلیغات اسلامی قم.
- ۱۱- آنتونی گیدنز، (۱۳۷۳)، جامعه شناسی، ترجمه منوچهر صبوری، تهران، نشر نی
- ۱۲- باباخانی پور، سعیده (۱۳۷۶)، بزهکاری و راه‌های برخورد با آن، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، تهران

- ۱۳-بایرامزاد، بهرام (۱۳۸۴)، بررسی عوامل مؤثر بر رسیدگی بموقع در بزهکاری خودرو در ارومیه، پایان نامه کارشناسی ارشد دانشگاه علوم انتظامی
- ۱۴-برفی، محمد (۱۳۹۰)، دین و آسیب‌های اجتماعی، انتشارات: محراب فکر
- ۱۵- بیانلو، یوسف و منصوریان، محمدکریم (۱۳۸۵)، رابطه تراکم جمعیت با میزان و نوع جرم، فصلنامه رفاه اجتماعی، ۲۶-۲۹، (۲۲)۶.
- ۱۶- بیت، ژان میشل. (۱۳۷۲)، جامعه شناسی جنایت، ترجمه: فریدون وحیدا. چاپ اول، انتشارات مجد.
- ۱۷-پیناتل، ژان. (۱۳۸۲). جرم شناسی، ترجمه: دکتر رضا علوی، تهران: مؤسسه چاپ و انتشارات امیرکبیر.
- ۱۸- توسلی، غلامعباس، (۱۳۷۵)، جامعه شناسی کار و شغل، چاپ اول، تهران، سمت.
- ۱۹- توسلی، محمود (۱۳۷۶)، طراحی شهری در بخش مرکزی تهران، تهران، انتشارات مرکز مطالعات و تحقیقات شهرسازی و معماری ایران.
- ۲۰-توسلی، غلامعباس (۱۳۶۹)، نظریه‌های جامعه شناسی، تهران: انتشارات سمت، تهران، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه تهران
- ۲۱- جعفر سخاوت، (۱۳۷۶)، جامعه شناسی انحرافات اجتماعی، چ چهارم، تهران، دانشگاه پیام نور
- ۲۲- جعفری، حسین (۱۳۸۵)، عوامل مؤثر بر وقوع بزهکاری موتور سیکلت در استان بوشهر، پایان نامه کارشناسی ارشد دانشگاه علوم انتظامی
- ۲۳-جعفری، لنگرودی، محمد، جعفر، (۱۳۷۸)، مبسوط در ترمینولوژی حقوق، ۵ جلد، تهران، انتشارات گنج دانش، چاپ اول